This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

Digitized by Google

WILS
--
204
So2t

THE LIBRARY

Wilson Library

Digitized by Google

Digitized by Google

THE LIBRARY

Wilson Library

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

NATHAN SÖDERBLOM

TRE LIVSFORMER

Digitized by Google

Digitized by Google

TRE LIVSFORMER

MYSTIK (SUNDAR SINGH)
FÖRTRÖSTAN · VETENSKAP

AV

NATHAN SÖDERBLOM

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM
HUGO GEBERS FÖRLAG

Digitized by Google

ISAAC MARCUS'
BOKTRYCKERI-
AKTIEBOLAG
STOCKHOLM
1 9 2 2

Digitized by Google

204
Sa2t

Innehåll

Sid.

Förord 7

Evangelisk mystik i en indisk själ

Sundar Singh, den kristne Sadhu 11

Efter ett föredrag, som hölls på Sigtunastiftelsen den 5 augusti 1921, och i Uppsala Kristliga Studentförbund den 21 oktober 1921. På engelska i The International Review of Missions London 1922.

Förtröstan

Lutherforskningens nuvarande kris 55

A. Lynne och religion hos Luther. ... 55

Föredrag i en huvudsakligen akademisk krets i Köpenhamn under professor V. Ammundsens ordförandeskap den 16 november 1917, samt, på engelska, i The London Society for Study of Religion den 12 april 1921.

B. Mystikens utmynning i Martin Luthers förtröstan. 79

Föredrag under Oscar Montelius' ordförandeskap vid inträde i K. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets Akademin den 20 mars 1920.

1361991

Digitized by Google

Sid.

De två sistnämnda uppsatserna hava varit tryckta i tidskriften Litteraturens tredje årgång, och återgivas här med benäget tillstånd i något utvidgad form.

Vetenskapen såsom livsform 95

Föredrag för Köpenhamns studenter den 5 mars 1920.

Digitized by Google

Förord till första upplagan

De tre andliga livsformer, som skildras på följande sidor, utesluta icke varandra. Den eftertänksamme läsaren skall finna, att de med alla i ögonen fallande olikheter ändå äro samstämmiga. Skillnaden är en skillnad i temperament och kallelse, men icke i väsendet.

Det finnes en mystik, som i sitt väsen (om den också gemenligen skattar åt livets lyckliga inkonsekvens och icke renodlas) är oförenlig med evangeliets gudsförtröstan. Jag menar den mystik, som syftar eller når bortom gott och ont. Det etiska kravet är för den endast en förgård, en förberedelse. Målet sökes icke i Guds faderliga förbarmande med sitt barn utan i det Ena och Oändliga, där personligheten saligt uppslukas. Icke alltid är skillnaden mellan personlighetsmystik och oändlighetsmystik tydlig och medveten. Verklighetens rikedom trotsar våra distinktioner. Men det egentliga problemet inom den högre religion, som verkligen gör skäl för namnet religion och icke är endast rationalism eller moralism med religiös förgyllning, består i åtskillnaden mellan etisk mystik och överetisk mystik, mellan gudsförtröstan och gudsnjutning.

Digitized by Google

Det finnes även en vetenskap, som icke besjälas av forskningens ande, utan går i ledband hos förutfattade meningar. Erik Gustaf Geijer har uttryckt skillnaden. I ena fallet är forskaren under sitt ämne. I andra fallet är han över sitt ämne. Utgör ämnet, smått eller stort, för honom ett stycke av den verklighet, som är föremål för hans vördnad och undran, så vet han inte vart vägen bär, men följer den noga och förtröstansfullt. Den som gått ut att söka sin faders åsnor, kan då finna ett kungarike.

Den andre mäter och indelar verkligheten så gott han kan för att klippa till den för sina ändamål. Hans framgång är given inom det trånga område, som hans fördom eller hans egennytta avgränsat åt honom. Uppgiften underlättas genom att vetenskaparen aldrig släpper till sig själv. Ämnet får aldrig makt över honom. Det kan därför icke föra honom ut på oanade vidder. Utan han stannar inom sin trånga synkrets och lägger sakerna tillrätta åt sig efter sitt givna skema. De få sålunda egentligen inte lära honom något. De komma aldrig till tals. Han är färdig, icke en sökande och finnande.

Att en ovärdslig och uppoffrande innerlighets andehänryckning och försakelse tillhör det goda, glada budskapets kristendom, lär väl vara uppenbart för var och en, som icke tappat bort evangelium i formväsen eller oandlighet. Men även vetenskapens sökande sinne och orädda tillit till sanningen trives bra med gudsförtröstan.

Nathan Söderblom.

Digitized by Google

EVANGELISK MYSTIK
I EN INDISK SJÄL

Digitized by Google

Digitized by Google

Evangelisk mystik i en indisk själ

I

Sundar Singh

Kristendomen är så sammanvävd med Västerlandets odling, att man åtminstone från kristet håll lätt frestas att sammanslå båda till ett. Sanningen är, att evangeliet kom till antikens bildning såsom en främling, dock med en inre frändskap, betingad av människosjälens eviga längtan och dess höga uttryck i antikens litteratur. Antiken fick en ny själ. Evangeliet erhöll en ny kropp.

Hur skall det gå med Indiens odling och Kinas odling? Frågorna äro två. Skall evangeliet orka att genomtränga dem? I vad mån skall evangeliet därigenom själv förändras?

Svaret på den senare frågan ligger nära till hands. Det bästa i kristendom, buddhism och hinduism skall förenas för att bilda den nya österländska kristendomen. Deussen är en bland de mera förnämliga andarna, som med varm hänförelse och på fullaste allvar vetat, hurusom kristendomen har ett, brahmafromheten ett annat och buddhafrälsningen ett tredje, så att om man slår ihop alla tre, passa de ihop som bitar av en bild och åstadkomma en efterlängtad fullstän-

Digitized by Google

dighet. Välment strävan efter en dylik syntés har åstadkommit underliga blandningsformer, av vilka teosofien är mest spridd och mest känd och har de största anspråken. Men den förråder i varje tum sitt västerländska ursprung. Bättre aning om, hur Indien skall uppfatta kristendomen, giva kanske en Mozoomdar i The Oriental Christ, och åtskilliga andra alster av den indiska reformreligion, som kallar sig Brahmas samfund, »Guds kyrka». Sundar Singh, om vilken vi här skola tala, berättar om egendomliga religionsriktningar i Tibet och i Indien, uppkomna genom bekantskap med en eller annan bibelbok, men utan någon yttre gemenskap med den kristna kyrkan. I ett buddhisttempel i västra Tibet fann han ett nytt testamente. Munken, som visade honom omkring, frågade: »Vet du vem den Jesus var som omtalas i bibeln? Han måste hava varit en inkarnation av Buddha. Han skall komma åter, och hans tron skall stå i Tibet.» I Indiens centralprovinser påträffade Sundar en man, som av en händelse funnit några blad av ett i fiendskap mot kristendomen sönderrivet Nytt Testamente, och därigenom förts till Kristus.

I Tibet lär det finnas ett kristet brödraskap, som beräknas till 24,000 medlemmar och kallas den hemliga tiggarmunkmissionen. De hylla åtskilliga kristna läror och hava därjämte, som det tycks föga märkvärdiga, hemliga läror och traditioner.

Vad lära vi nu hos mystiklandets kristusmystiker? Jo en överraskande läxa, som kommer alla vackra uträkningar om en högre syntés mellan bibeln och In-

Digitized by Google

dien på skam. Evangelium har hos honom icke undergått någon förändring, utan är samma goda budskap som vi känna, men det har uppfattats och tillägnats med en i vissa stycken överraskande tolkning, som ger oss åtskilligt att lära, att lära icke av Indien utan av evangeliet självt, vilket Västerlandet i någon mån omskapat efter sitt beläte. Jag har läst boken om Sundar med stigande häpnad och beundran, icke så mycket beundran för denne för visso beundransvärde lärjunge till Jesus, utan beundran för evangeliets friskhet och djup och dess mänskliga eller, skola vi säga, gudomliga allmängiltighet, som kommer icke av någon vidhjärtad anpassning utan av dess motsvarighet mot hjärtats behov.

Mina iakttagelser skall jag sammanfatta under de två rubriker, som osökt påtvinga sig läsaren vid läsningen av boken om Sundar.

Sundar Singh är en äkta hindu.

Sundar Singh är en lika äkta evangelisk kristen.

Utan jämförelse i övrigt mellan denne fromme hindu och Västerlandets störste lärare Augustinus, måste jag tänka på, att denne efter dragning till samtidens teosofi, manikeismen, först omfattade den hellenska nyplatonska mystiken i dess renhet och sedan lika helhjärtat det paulinska evangeliet. Ingendera är hybrid. Sundar Singh profeterar omedvetet i liv och lära om en kristendom, som i Indien icke förändras eller fullständigas utan renas och uppenbarar av sitt inneboende väsen sådant som i Västerlandet fördunklats.

Digitized by Google

II

Sundar Singh är äkta hindu, han är ingen blandningsform

Skola vi säga att det är indiskt, när Sundar gör det inre livet till huvudsak? Tyvärr hava vi anledning därtill. Västern har blivit utåtvänd. Det är icke kristendomens fel. I Indien, sade någon på tal om Gandhi och Tagore, äro alla betydande män religiösa. Kanske gäller det även Västern i större utsträckning än man vanligen betänker. Men Indien har nu ett budskap till oss, som sammanfaller med evangeliets. Vad hjälper det människan, om hon vinner hela världen, men mister sin själ, sitt eget inre personliga, oförytterliga liv i Gud?

Sundar är typisk mystiker. Han har, även för att vara inder, sällsynta anlag för syner och andehänryckning. I timmar räknat ägnas en god del av hans levnadsmått åt betraktelse av något kapitel i Bibeln, företrädesvis Nya Testamentet och Psaltaren, eller av Gud i naturen, en betraktelse som utmynnar i bön, en bön som utmynnar i ordlös bön, en ordlös böne-stämning som utmynnar i extasens innerliga sinnesfrånvaro. En dag utan slik övning av Andens liv är, hur upptagen och fruktbringande den eljest än må vara, för Sundar Singh en förlorad dag. Flera timmar i sträck kan han sitta i rummet med ögonen öppna, försjunken i en värld, där han umgås med änglar och helgon och först och sist med Frälsaren själv och ser och erfar underbara ting, under det att

Digitized by Google

hans vänner på tå smyga sig genom rummet och han ingenting uppfattar av det som försiggår omkring honom. Syner överflöda i hans liv. Han besöker himmel och helvete. Han talar med andarna utan någon tillstymmelse till spiritistisk apparat. Han värderar extasen, hänryckningen till tredje himmelen, såsom en omistlig gåva, genom vilken han av Gud erhåller insikt och klarhet, tröst och vederkvickelse. Men det faller honom aldrig in att eftersträva extasen. Däri skiljer han sig ifrån den indiska metoden, Yoga, som sedan mer än ett par årtusenden använder kroppsliga och själsliga övningar för att föra människan över i andens rena liv och förse henne med övernaturliga krafter. »Jag försöker aldrig komma i extas, inte heller uppmanar jag andra därtill. Det är en gåva att mottaga men icke att eftersträva. Skänkes den, är den en dyrbar pärla. Under mina fjorton år såsom tiggarmunk har jag många gånger av hunger, törst och förföljelse frestats att giva upp saken, men dessa stunder i extasen skulle jag icke kunna bortbyta mot hela världen.»

Så långt om hans inre livsform.

Även Sundars yttre livsform såsom Sadhu är så indisk som möjligt.

Sundar Singh föddes av förmögna föräldrar 1889 i Rampur i Nordindien. Föräldrarna tillhörde Sikhernas folk. Hans moder, lidelsefullt hängiven hinduismens mystiska fromhetsliv, förde honom tidigt in i dess heliga texter, framför allt i Bhagavadgita,

Digitized by Google

»Sången om den Höge», Indiens märkligaste religionsurkund. Sonen har kallat en moders barm för den bästa teologiska skola i världen. Och till ärkebiskopen av Canterbury yttrade han: »Ser jag icke min mor i himmelen, skall jag bedja Gud sända mig till helvetet för att få vara med henne». Idealet att bliva en Sadhu, en helig man, som lever för det eviga goda och vinner frid och klarhet genom försjunkande i den högste Anden, ställdes av modern tidigt för gossens ögon.

I moderns sällskap besökte gossen indiska Sadhuer och lärde sig beundra dem. Modern sade: »Du får inte bli världslig och tanklös som dina bröder. Du måste söka frid i ditt hjärta och älska religionen, och en gång måste du själv bliva en helig Sadhu». Sundar Singh förklarar, att det är den Helige Ande som gjort honom till en kristen, men hans moder som gjort honom till en Sadhu.

På ett för modern oanat och smärtsamt sätt följde sålunda sonen hennes önskan. Han kallas icke blott liksom många andra världsflyende tiggarmunkar i Indien en Sadhu, en helig man, utan han går rent av under detta namn i Västerlandet. Han är Indiens kristne Sadhu framför andra.

Detta år, 1922, blir Sundar således 33 år gammal.

Vid 15 års ålder skedde hans omvändelse till kristendomen, sedan han förgäves med all iver sökt friden enligt Yoga, Indiens berömda psykologiska metod. Liksom en ny Saulus hade han av hängivenhet för sina fäders religion kastat sten på missionärerna och

Digitized by Google

slitit sönder och bränt bibeln så ofta han kom åt. Men någon glädje vann han icke därav i sin själ. I brådmogen världssmärta beslöt han att taga sitt liv. Tidigt en morgon bad han: »O Gud, om det finnes en Gud, så visa mig den rätta vägen, eljest måste jag döda mig själv.» Han berättar: »Jag tänkte lägga mig under snälltåget, som skulle passera vid femtiden på morgonen. En halvtimme dessförinnan såg jag under min bön ett stort ljus. Var elden lös? Nej, i ljuset framträdde bilden av Herren Jesus Kristus. Hade det varit en hinduisk gudagestalt, hade jag kastat mig ner på mitt ansikte, men nu var det Jesus, som jag tre dagar förut hädat genom att bränna bibeln. En röst sade på hindustani: »Huru länge skall du förfölja mig. Jag har kommit för att frälsa dig. Du bad om rätta vägen. Varför går du den icke?» Då kom tanken på mig: Jesus Kristus är icke död utan lever. Detta måste vara han. Jag föll ned för hans fötter och vann den underbara frid, som jag icke annorstädes hade kunnat vinna. Det var den glädje jag efterträngtat. Det var själva himmelen. Synen försvann, men friden och glädjen hava stannat kvar hos mig alltjämt sedan.» Hans fader blev vred. »I förgår brände du bibeln. Nu är du en kristen.» När Sundar Singh varken med lock eller pock kunde förmås att ändra mening, blev han efter nio månader gjord arvlös och utjagad från hemmet. »I skolen bliva förrådda till och med av föräldrar och bröder, av fränder och vänner för mitt namns skull.» (Luk. 21 16—17.)

Digitized by Google

Första natten hamnade han under ett träd i kylan. Han tänkte på det vackra hemmets trevnad och värme, där han låg skälvande, ovan vid hunger och törst. Men han kände i hjärtat samma underbara glädje och frid, Frälsarens närvaro. »Jag höll Nya Testamentet i handen. Jag minns denna natt såsom min första natt i himmelen.» Ingenting återkommer oftare i hans tal och samtal än denna erfarenhet. Att vara en kristen är för honom att leva i himmelen på jorden dagligen och stundligen.

Dopet följde i Simla på hans födelsedag den 3 september 1905.

Efter några år fick han kyrkans venia att predika och erbjöds prästvigning. Men då han efter bön, långa vandringar, som redan 1908 utsträcktes till Tibet, sedan dess älsklingsplatsen för hans missionsverk, och ivrig läsning av bibeln och mystikens skrifter inom kyrkan, från Islam och från Indien, funnit sin livsform som kristen tiggarmunk, avböjde han vigningen och lämnade tillbaka sin predikovenia för att icke på något sätt hämmas i sin frihet med hänsyn till andra kristna riktningar. Han vann härvidlag sin anglikanske biskops fulla gillande.

En fyrtio dagars fasta, som Sundar företog sig i sitt tjugotredje år för att likna Frälsaren, erhöll, enligt hans utsaga, avgörande betydelse för hans inre liv. Han härdade icke ut till slutet, utan måste medvetslös bäras bort av två skogsarbetare. Men han hade hunnit se Frälsaren, icke liksom vid omvändelsen med sina lekamliga ögon, menar han, utan i en

Digitized by Google

andlig syn. Tre verkningar härleder han från fastan. De sista tvivlen avlägsnades, därigenom att han nu fann, att friden icke kan komma från någon dold egen kraftkälla hos människan, eftersom glädjen ökade, samtidigt med att kroppskraften minskade. Han fick nu även bevis för, att Anden var skild från människans eget själsliv. Frestelser till otålighet, till att klaga över hunger och törst och till att lämna tiggarmunkens försakande liv, övervunnos definitivt. Men lika fullt betraktar Sundar varken fastan eller tiggarmunkens levnadsform såsom nödvändig för en sann kristen, utan såsom hans egen individuella kallelse.

Sedan Sundar Singh nödtorftigt hämtat sig efter fastan, hade han att utstå lidanden i Tibet, om vilka vi senare få tala. Hans år hava delats mellan Indien och Himalayatrakterna, ogästvänliga genom snö och is och genom buddhistprelaternas grymma förföljelser. År 1918 utsträckte han sin verksamhet till Sydindien. Samma år beslöt hans fader att bliva en kristen.

Två år senare i januari 1920 blev världen Sundars missionsfält. Han besökte England och Amerika, därefter Australien. Inbjudan från Svenska Kyrkans Missionsstyrelse att komma till Sverige antogs, men resan uppsköts till en snar framtid. Västerländska kristnas hyllning åt hans älskliga och förandligade personlighet utgör, såsom hans biograf anmärker, kanske en svårare frestelse, än de kval som Tibets mäktiga Lamaer utsatt honom för.

Digitized by Google

Sundar äger av yttre ägodelar ingenting annat än ett nytt testamente, sin filt och sin mantel. Med pengar gjorde han en gång ett försök, men det slog illa ut. »Jag vill icke lita på min ficka utan på Gud. Det kan vara hål på fickan, och det finns ficktjuvar.» Man ger honom vad han behöver. Även i Europa har han tagit sig fram på samma vis. Hans biograf anmärker, att Paulus' metod att med eget arbete sörja för sitt uppehälle stämmer bättre med Västerns förhållanden.

Över huvud finns det många stadier mellan tiggarmunkens frihet och en tryggad existens efter alla nutidens fordringar. Tiggarmunkens villkor hava nog sina sedliga faror lika väl som en behaglig tillvaro i ordnade förhållanden. Men Sundar Singhs yttre livsform utgör en tyst och välgörande dom över den komfortabla kristendomen. Det skulle vara ett intressant kapitel att undersöka dess utbredning och dess olika former. Vi skulle mellan olika länder och olika kyrkosamfund finna en skillnad så grym som trots någon klassskillnad i samhället. Håller jag mig till den evangeliska kristenheten, så har den komfortabla fromheten tvivelsutan sitt förlovade land inom anglosaxiskt område. Men den finns även annorstädes efter råd och lägenhet och har en naturlig tendens att utbreda sig, om än krigsnöden flerstädes vållat varaktig avbräck. Först skall man åtnjuta livets alla bekvämligheter såsom en självklar sak, resa i första klass och ha det fint och trevligt och förstklassigt på alla vis. Sedan verkar man för Guds

Digitized by Google

rike. Komforten har blivit en boja för vårt släkte, som är desto farligare ju mindre den kännes och plågar. Hur går det med vaksamheten och försakelsen? Huru många kunna säga med Paulus i Filipperbrevets fjärde kapitel.

»Jag vet att finna mig i ringhet, jag vet ock att finna mig i överflöd. Med vilken ställning och vilka förhållanden som helst är jag förtrogen. Jag kan vara mätt, och jag kan vara hungrig; jag kan hava överflöd, och jag kan lida brist.»

Under sina första vandringar i Himalaja upptäckte Sundar högt uppe i bergen i Kailash en »stor bard», Maharishi, som berättade underbara ting om sin ålder och sina övernaturliga krafter och visioner. Man har, icke utan inflytande från teosofiska tankegångar, gjort vida mer av denna beröring än verkligheten medgiver. Sundar Singh vördar i Maharishi en bönens man och en värdig målsman för den indiska frihetens klassiska livsform, men är icke hans lärjunge.

III

Samtidigt är Sundar en äkta kristen

Det visar sig i mindre väsentliga släktdrag, beroende på att evangeliet uppkommit i Österlandet, på Sundar Singhs mer naiva uppfattning av Guds förhållande till naturen till skillnad från Västerlandets moderna naturbetraktelse, och på det nutida Indiens likheter med den antika värld, vari Jesus

Digitized by Google

uppträdde. Men Sundar Singhs kristendom innefattar även det som är väsentligt och genuint för evangeliet, han uppvisar både en frisk och slående tolkning av Kristi ord och verk, och en radikal motsättning mot hävdvunna indiska föreställningar.

Mindre väsentliga likheter ligga i Sundars österländska härkomst. Han talar i bilder som stundom påminna om liknelserna. »På bergen rinna floderna friskt undan och bryta sin egen väg. Men på slätterna måste kanaler med möda grävas för att få vattnet att rinna. Så är det med dem som leva på höjderna med Gud. Den Helige Anden banar sig väg på egen hand. Men de som ägna föga tid åt bön och Guds gemenskap måste med möda planera och organisera.»

»En yngling förde ett dåligt liv, övergav fadershemmet och slog sig ihop med rövare. Men hans fader älskade honom varmt. Ingen vågade för farorna i den vilda skogen överbringa till den förlupne sonen faderns budskap, att han gärna ville förlåta honom. Till sist erbjöd sig brodern. På vägen föll han i rövarnes händer. De togo av honom pengar och gåvor, som han skulle överbringa från fadern, och sårade honom dödligt. Han sade till dem: 'Tagen gärna allt vad jag har, men fören mig bara till eder höfding.' Brodern kände strax igen hans röst. När han såg såren, gick det honom till hjärtat. Den sårade brodern sade: 'Jag har ett budskap till dig från vår fader. Han älskar dig ännu. Han har aldrig upphört att älska dig. Om du återvänder, för-

Digitized by Google

låter han dig. Det är därför jag kommit, och nu är jag redo att dö.' Så gav han sitt liv för sin broder. Rövaren ångrade sig och återvände till sin fader och tänkte alltid med sorg på den broder som låtit sitt liv för honom. Så har Jesus gjort för oss.»

»I Neapel hade en man setat och tiggt i 21 år. Han ville bliva rik, men dog fattig. Efter hans död upptäckte man under den plats, där han setat, en dold skatt innehållande juveler och andra dyrbara ting som tidigare tillhört en konung. På samma sätt gå många kristna genom livet utan att åtnjuta den frid och glädje som Jesus Kristus äger för vår räkning.»

Skriv en etta, som betyder Kristus. På hans vänstra sida är världen. Hur många nollor du än vidfogar till vänster, så ökas icke talet. Så är det med dem, som söka efter denna världens goda. Men varje siffra, som tillfogas på högra sidan om ettan ökar talet. Så är det med rikedomen i Gud.

Där tre vägar möttes, låg en dag en väldig sten. Hade byamännen förenat sig, skulle de lätt hava kunnat avlägsna den, en ensam förmådde det icke. Men var och en tänkte bara på sig och kränglade sig så gott han kunde fram på vägen. Fursten sammankallade byamännen till platsen och uppmanade en av bönderna att lyfta undan stenen. Till allas förvåning lyckades det. Stenen var blott ett skal. Men ännu större blev häpnaden och grämelsen, då under stenen påträffades en hel förmögenhet i guldmynt, som skulle hava blivit byarnas belöning, om de haft allmänanda nog att förena sig . . .

Digitized by Google

Havet är salt, och fisken lever hela sitt liv däri, men den blir aldrig salt, därför att den är levande. Mottaga vi vårt liv från Kristus, så äro vi icke av världen, ehuru vi leva i världen.

Sundar Singh tänker i bilder. Liksom Buddha och Kristus bevisar han även med bilder. En var som läst något av Indiens religiösa och filosofiska litteratur, vet hur ofta en bild utgör bevisning.

Här bör nämnas, att Canon Streeter härleder den enhetlighet i tanke, som ligger bakom Sadhus bildspråk och metod, från hans förtrolighet med Nya Testamentet och den stränga enhetligheten i hans andliga liv.

Sundar Singh är icke genomträngd av Västerlandets moderna naturuppfattning, utan lever väsentligen i antikens föreställning. Därför kan han stundom också mera direkt och naivt omfatta och tillämpa psaltarens och bibelns utsagor om Gud och naturen.

För övrigt uppdrager levnadsteckningen en ganska slående parallell mellan nutidens Indien och den grekisk-romerska värld, i vilken den kristna kyrkan framträdde. Historien upprepar sig aldrig till fullo. Men medelhavsvärlden var i andra århundradet lika uppfylld av vandrande profeter, mystiker, levnadslärare, teosofer och asketiska virtuoser som det nutida Indien.

Vi gå till väsentliga drag, som äro radikalt evangeliska. Jag stannar vid några huvudpunkter.

1. Sundar är uppfylld av evangeliet. Guds barm-

Digitized by Google

härtighet och förlåtelse utgör a och o i hans förkunnelse. Skarpt skiljer han emellan Guds värld och de onda makternas värld. »Satan plägar säga: 'Du har orätt. Det här är icke riktiga vägen. Du har lämnat sanningen bakom dig. Du är en syndare. Du kan icke bliva frälst.' Lyssnar jag till dylika ord, blir jag oroad i mitt sinne. Men beder jag till Herren, så upphör satan med sina ingivelser.»

»En helig man hade före sin omvändelse begått svåra synder. Satan sökte rubba hans tro på förlåtelsen. På dödsbädden visade han honom en lista på hans forna synder och sade: 'Allt detta har du gjort. Du kan icke komma in i himmelen. Till helvetet måste du gå.' Men den döende svarade med Johannes: 'Om vi bekänna våra synder, så är han trofast och rättfärdig, så att han förlåter våra synder.'» Påminnas vi icke om Luther?

2. Förlåtelsen innebär en invärtes förändring. Sundars jämförelse av religionerna finner en väsentlig skillnad.[1] »Andra religioner säga: Gör det goda och du blir god. Kristendomen säger: Var i Kristus och du blir god.» Vägen går inifrån utåt, icke utifrån inåt. Den senare vägen är träningens väg, Yogas, den metodiska självfrälsningens väg eller

[1] Sundar kan icke erkänna Buddha som mystiker, utan endast såsom morallärare. Och han har en allvarlig kritik av Buddhas grundsats. Buddha vill utsläcka begärelsen. Men frälsningen består icke i dess utsläckande utan i dess tillfredsställande. Törsten kan icke dödas, men väl tillfredsställas.

Digitized by Google

suggestionens väg. Vägen inifrån utåt är Guds väg, Kristi väg.

Här är en av de huvudpunkter, där Sundar tydligt skiljer sig från vad som plägar betecknas såsom mystik, huru väl än namnet mystiker eljes lämpar sig för Sundar. Ty övningens väg, den metodiska skolningen av själens tillstånd, är kännetecknande för mystiken. Härom kan läsas i fjärde samlingen av »När stunderna växla och skrida.»[1] Sundar tillhör med sina visioner och sitt munkliv den evangeliska linjen, icke mystikens klassiska tradition.

En flicka städade dagligen bort spindelvävarna. Medan hon var sysselsatt därmed, tänkte hon på sig själv och bad: »Herre, rena du mitt hjärta från all synd, liksom jag gör mitt rum rent.» Då hörde hon en röst: »Dotter, vartill tjänar det att dagligen taga bort spindelväven? Det är bättre att förstöra spindeln som spinner väven.» Det är icke nog att dina dagliga synder förlåtas, utan den gamla människan i dig måste dö.

Först skall hjärtat förvandlas. Sedan komma goda gärningar från ett gott hjärta.

Således är kristendomens väg den rätta. Börja med hjärtat.

Sundar gör allvar av Johannes 7 : 17. Endast den som giver sitt hjärta och sin levnad åt Gud, förstår kristendomens sanning. Han finner alltför mycket

[1] Sid. 45 ff. Saken behandlas i flertalet av mina religionshistoriska arbeten.

Digitized by Google

intellektualism och tomma undersökningar i Västerlandets teologi, men vill därmed ingalunda nedsätta lärdomen. Dock är det icke lärdomen, utan bönen och den andliga erfarenheten, som giver myndighet i religionens värld. »Bönens man är den ende, vilkens åsikt är något värd inom religionen. Mystikerna äro religionens specialister.»

3. Bön och bön och åter bön är Sundars lösen.

I södra Bhutan huserade tigrar och andra vilddjur i en tät skog. En hydda var uppförd till skydd åt jägarna som buro nyckeln på sig. En dag ansattes en jägare av en tiger, måste kasta bössan och springa till jakthyddan. Men han hade glömt nyckeln. Tigern dödade honom. Likadant med många kristna. De äro lika nära Guds rike, som jägaren var nära det skyddande rummet. Men de glömma nyckeln, som är ånger och ihärdig bön.

Här har Sundar något att lära Västerlandet. Lärdomen kommer icke från Indien, utan från evangeliet. Den Västerländska kristenhetens många och alltjämt ökade verksamheter kunna icke ersätta det inre livets svaghet.

Sundar instämmer av allt hjärta i Martin Luthers ord: »Väl bedit är hälften arbetat.» Och fastän hans bön så ofta och lätt övergår i andehänryckning och visioner, så har den icke karaktären av övning, utan av hjärteutgjutelse. Även härutinnan uppenbarar Sundar Singh en form av religiös innerlighet, som skiljer sig från mystikens allmänna typ. Jag har sökt beteckna denna form av innerlighet såsom per-

Digitized by Google

sonlighetsmystik till skillnad från oändlighetsmystik.[1]

Bönen förutsätter en personlig, levande gudom, och bönhörelsens väsen består i att förnimma Guds närhet.

Det ligger i sakens natur, att en sådan bedjare som Sundar icke kan i sin indiska tradition ansluta sig till någon annan gudsuppfattning, än den som uttryckes i ordet *bhahti* och som består i hängivenhet för en personlig gudom.

4. Till Kristus riktar sig Sundars bön. Till Kristus står all hans diktan och traktan. Kristus är medelpunkten i alla hans syner. Ty Kristus är medelpunkten i himlen, både i den himmel i vilken den kristne redan här nere dväljes, och i den himmel till vilken försjunkandet och andehänryckningen förflyttar den kristne mystikern och som han en gång efter döden skall bebo. Kärleken till Kristus utgör egentligen hela Sundars religion. Den är hemligheten i hans liv.

»Kristus är min Frälsare. Han är mitt liv. Han är allting för mig i himmel och på jord. En gång, då jag vandrade i en sandig trakt, blev jag trött och törstig. Jag stod på en kulle och såg efter vatten. Jag fick se en sjö på avstånd och fröjdade mig i tanken att få stilla min törst. Länge vandrade jag och vandrade, men jag kom aldrig fram. Sedan fann jag, att det var en hägring, framkallad av solens strå-

[1] Bönen gestaltar sig i viss mån olika inom dessa olika områden. När stunderna växla och skrida, 4 samlingen sid. 46 ff.

Digitized by Google

lar. Det fanns i verkligheten ingen sjö. Sammalunda gick jag fram i världen för att söka livets vatten. Denna världens ting, pengar, anseende, heder och njutandet av livets goda var som en sjö, av vars vatten jag hoppades kunna stilla min andliga törst. Men jag kunde aldrig finna en droppe vatten för att stilla hjärtats törst. Jag dog av törst. När mina andliga ögon öppnades, såg jag strömmar av levande vatten flyta från Frälsarens genomstungna sida. Jag drack och blev vederkvickt. Törsten var tillfredsställd. Alltsedan dess har jag druckit av livets vatten och aldrig varit törstig i världens sandöken. Mitt hjärta är fullt av tack och lov.»

»Kristi närhet skänker mig en frid som övergår allt förstånd, var jag än befinner mig. Mitt i förföljelsen har jag funnit frid, glädje och lycka. Ingenting kan borttaga den glädje jag funnit i min Frälsare. Han var med mig i hemmet. Han var med mig i fängelset. I honom förvandlades fängelset till himmel och korset till en källa med välsignelse. Att följa honom och bära hans kors är så ljuvt och härligt, att om jag icke finner något kors att bära i himmelen, skall jag bedja honom sända mig som sin missionär om så vore till helvetet, för att jag åtminstone där må få bära hans kors. Hans närvaro skall då förvandla själva helvetet till himmel. Såsom en dövstum icke kan tala om hur sött det söta är, så kan icke en frälst syndare tala om hur ljuvt det är att hava Jesus i hjärtat. Endast himlens språk kan uttrycka den himmelska friden.»

Digitized by Google

»Nu har jag ingen längtan efter pengar, anseende och ära. Jag längtar icke heller till himmelen. Men jag behöver honom, som har gjort mitt hjärta till en himmel. Hans oändliga kärlek har utsläckt kärleken till allting annat. Många kristna kunna icke erfara Kristi härlighet och hans livgivande närvaro, därför att Kristus lever i deras huvud eller i deras bibel, men icke i deras hjärtan. Endast den som giver honom sitt hjärta kan finna honom. Hjärtat är den rätta tronen för konungarnes konung. Himlens huvudstad är det hjärta, där denne konung härskar.»

Kristus är föremålet för Sundars gudsdyrkan. Hans kännedom om Svedenborg är mycket flyktig. Säkerligen skulle den indiske mystikern känna sig bortstött av Svedenborgs ändlösa beskrivningar och torra mekaniska fantasi. Men han skulle icke hava stor svårighet att tillägna sig Svedenborgs kristocentriska gudstro.

I Uppenbarelseboken står lammet mitt för Guds tron (7 : 17.) Gud och lammet tillhör lov och ära och pris (5 : 13). Men när Sundar beskriver, vad han sett i andehänryckningen och huru han har besökt samma himmelska orter som hans äldre broder i Uppenbarelseboken såg för tvåtusen år sedan, säger han: »När jag såg livets älv klar som kristall gå ut från Guds och lammets tron, ville jag falla ner och dyrka dem som visade mig dessa ting. Men de sade till mig: Nej, dyrka honom, och pekade på Kristus.» Till Siaren i Uppenbarelseboken(19 : 10) sade ängeln:

Digitized by Google

»Gud skall du tillbedja.» Sundar vet att den som ser Kristus han ser Gud. Kristus är Guds bild. Vi måste återkomma till detta märkliga ämne.

För att åskådliggöra människoblivandets nödvändighet använder Sundar två bilder.

»En gång i Himalaja skulle jag gå över Sutlejfloden, men det fanns ingen bro. Jag kunde inte simma. En man som jag frågade sade: 'Luften kan hjälpa dig över.' Jag blev förvånad. Jag kunde andas luft. Men inte kunde luften bära mig till flodens andra strand. Mannen tog en djurhud och fyllde den med luft. Så kom jag helbrägda över floden. Liksom luften kan bära mig, först när den instänges i skinnsäcken, så måste Gud bliva människa för att hjälpa människan.»

»I Kashmir hade en man, som ägde många hundra får, mistat två eller tre. Han bad sina tjänare söka efter dem. Men de voro rädda för vilda djur. Ägaren hade känsla för sina borttappade får, men han tänkte: 'Går jag och söker dem, så känna de icke igen mig, eftersom de icke hava sett mig. De skulle känna igen herdarna, mina tjänare. Men de vilja icke gå. Således måste jag göra mig lik ett får.' Han svepte in sig i en fårhud, gick ut och fann får som gått vilse och andra som gjort sig illa. De följde honom gärna, eftersom de tyckte att han var en av dem. På samma sätt har Gud gjort. Om han icke kommit oss till mötes i Jesus Kristus, skulle vi icke känna igen honom.»

Digitized by Google

Här må tilläggas, att båda dessa bilder äro hämtade ur verkligheten.

5. Kristus betyder för Sundar först och sist den korsfäste. »Ingenting i himmel och på jord är som korset. Det var genom korset som Gud uppenbarade sin kärlek till människan. Utan korset skulle vi hava förblivit okunniga om vår himmelske Faders kärlek. Därför är också korset och lidandet den kristnes heder och förmån. Det är ljuvligt att lida för Kristi skull.» »Jag föredrager att arbeta i fattigdom och ringhet. Om man erbjöde mig en ärkebiskopsstol, skulle jag avböja den.»

Läran om lidandet är ett huvudsakligt kapitel i Sundars förkunnelse och erfarenhet. Villkoret är att vi säga: Ske din vilja, säga det av hjärtat, mena det och säga det med glädje. Den som lider motvilligt blir förstörd, men om han lider efter sin egen fria vilja och drives därtill av sitt eget ideal, så finns det knappast någon gräns för vad han kan uthärda. »En man i Tibet visade mig ärren efter förföljelse, som han lidit för Kristi skull, och berättade om sin omvändelse. 'När jag först såg en man lida martyrdöden', sade han, 'tvang det mig att tänka på andliga ting. Han plågades till döds genom att utsättas för solen i en fuktig jakhud, och när jag såg honom tänkte jag: Vad är det som gör honom så lycklig? Buddhistprästen, som plågade honom, sade: 'Det måste finnas en ond ande i honom.' Jag tänkte: 'Kan en ond ande åstadkomma något så underbart, då beder jag Gud giva mig samma onda ande.' Mannen visade

Digitized by Google

mitt i plågorna en sådan frid och glädje, att hans förföljare skuro ut hjärtat för att få reda på varifrån friden kom. Men de funno endast ett stycke kött.»

När Sundar i Paris vandrade rätt hastigt igenom Louvre-museet, var det en bild som framför andra tilldrog sig hans uppmärksamhet. Han kallade den sedan för den bästa tavlan i Louvren. Den föreställer den helige Sebastian genomborrad av pilarna. »Många äro ovilliga att bära korset. De tro att det är tungt. Men Kristus säger: 'Mitt ok är ljuvligt och min börda lätt.' Om vi taga det på oss, så finna vi att det är lätt. Ja, när vi lyfta upp korset, finna vi under detsamma tro och krona och härlighet. Här är korset, men där är härligheten. Därför måste vi vara beredda att giva ut hälsa, krafter och, om så behöves, vårt liv för vår nästas frälsning.»

6. Men denna värdering av lidandet för Kristi skull och för nästans skull giver icke åt Sundar en asketisk livssyn. Den form han valt för sitt liv är ingalunda nödvändig för alla. Han själv kan icke leva annorlunda. Men för andra är det enligt hans mening ingen synd att äga hemmets trevnad, hustru och barn, pengar och ägodelar. För sin del har Sundar i extasen en mångfaldig ersättning för allt dylikt, och han är förmäld med Kristus. Men andra kunna vara lika goda kristna med hemliv och ämbete. Icke heller fastan och vintervandringarnas övermänskliga umbäranden äro nödvändiga för andra kristna. Sundar framhäver uttryckligen, att han icke söker lidandet. Att förskaffa sig lidande är, enligt vad han för-

Digitized by Google

klarar, en indisk, icke en kristen tanke. »Jag kallar mig icke själv för en Sannyasi (munk), ty en Sannyasi betyder en som försakar världen, därför att han anser att allt i världen är ont. Jag anser däremot, att allt är gott. Världen är min faders egendom och därför min egendom.» — »Denna världens goda ting äro ingalunda onda i sig själva, men de kunna förhindra människan att känna andlig hunger och törst och således bliva en orsak till andlig död.» Detta är alldeles i överensstämmelse med vad Jesus enligt Lukas evangelium 8 : 14 yttrade om njutandet av livets goda.

En indisk munk får icke ens tala till en kvinna. Sundar betonar, hurusom kvinnor tjänade och älskade Mästaren, medan han levde på jorden. De skattade honom högre än männen gjorde. Själv rör sig Sadhu med fullkomlig naturlighet i kvinnors sällskap. Han försäkrar, att en gift man och en gift kvinna kan tjäna Gud lika troget som en ogift, om han också för sin egen del är av sitt gudomliga uppdrag förhindrad att ingå äktenskap. Vi finna hos honom ingenting av asketens ringaktning för kvinnan.

Han deltager lika gärna i en god middag vid ett vackert dukat och serverat bord, som han förtär den simplaste kost eller nöjer sig utan föda. Vi igenkänna evangeliets frihet, icke Indiens asketiska ideal.

7. Därför kan Sundar också redan här på jorden leva i himlen. »Vi kristna säga, att livet i Kristus redan är himlen.» »Den kristne har evigt liv, därför att Gud, som han är förenad med, är evig.» Sun-

Digitized by Google

dars skildrare skriver med rätta, att himlen på jorden och möjligheten att här nere vinna himmelsk frid och salighet är för vår indiske mystiker det väsentliga i kristendomens lära. Vi hava sett, hur han utkastad från hemmet smakade sin första natt i himlen, huttrande av kyla och hunger. Ingenting återkommer oftare i hans förkunnelse. Frid, glädje, salighet uttrycka ofullkomligt vad Sadhu eljest kallar himlen på jorden. Den kan finnas även i fängelset. I en stad kastades han i ett ruskigt fängelse tillsammans med mördare och tjuvar, därför att han icke ville upphöra att predika. Där skrev han i sitt Nya Testamente: »Kristi närvaro har förvandlat mitt fängelse till en salig himmel. Vad skall Kristi närhet då bliva en gång i himmelen?» Den kristne är icke alltid i himmelen. »Vore det riktigt för mig att alltid vara i himmelen, skulle jag hava kallats dit, men då jag ännu är kvar här på jorden, är det min plikt att arbeta.» Nogare talat skiljer Sundar mellan tre himlar. »Den första himlen är himlen på jorden», den underbara inre frid och känsla av Kristi närhet, som framgick ur hans omvändelse. Den andra himlen är ett mellantillstånd. Den är det paradis, varom Kristus talade till den botfärdige rövaren. Den tredje himlen är den verkliga himlen, till vilken alla fromma till sist komma och i vilken korta inblickar förunnas ett fåtal gudsvänner, bland dem Sundar. Kristus på sin tron intager där alltid mitten. En gestalt som icke kan beskrivas eller uttryckas.

8. Det märkes på Sundar, att han lever i himme-

Digitized by Google

len såsom han själv säger. Han utstrålar frid och glädje. En som umgåtts med honom, kallar honom för ett förkroppsligande av frid, mildhet och älsklig godhet. Det sammanhänger därmed, att en allbehärskande kärlek till Kristus hjälper honom att glömma sig själv, under det att ett asketiskt ideal och en meditativ och extatisk livsform eljest inbjuder till självbeskådning. En man, tillhörig soparekasten, vittnade om Kristus, så att folk förvånade sig och undrade, hur man kunde så andäktigt lyssna till en man av soparekasten. Mannen sade: »När min Frälsare red in i Jerusalem på en åsna, bredde folket kläder under hans fötter. De lade dem icke under Kristi fötter, utan under åsnans fötter. Varför? Därför att konungarnes konung red på henne. När han hade stigit av, brydde sig icke någon mer om åsnan. Åsnan hedrades, så länge som konungarnas konung red på henne.»

Vi förstå, att en man med Sundars fridstankar skall sakna respekt för de kristnas söndring. »Sekter äro besynnerliga och onödiga. Det finnes en Gud. Varför då så många kyrkosamfund? När alla sekter blivit ett, så är det icke längre världen, utan himmelen.» Han vill icke själv grunda en orden av kristna tiggarmunkar, eftersom han funnit att sådana ordnar lätt förfalla.

»Om kristna icke kunna leva lyckliga med varandra här under detta korta liv, hur skola de då kunna leva tillsammans i evigheten?»

»Jag tycker mycket om Guds barn, men de äro

Digitized by Google

mycket konstiga. De äro mycket snälla, men mycket trånga.»

9. Det vore lockande att närmare undersöka Sundars ställning till religionssamfundet såsom sådant och dess yttre auktoritet. Vi förstå, att han giver den enskilde kristne obetingad rätt emot kyrkan. »Det finns icke i kyrkan ett tillräckligt antal män som äga den djupaste andliga erfarenheten, för att skänka ändgiltig myndighet åt det som kyrkans lärare säga. Därför går jag direkt till Gud. En uppenbarelse i extasen betyder för mig mer än kyrkans tradition.» John Wesley och general Booth följde Guds ledning i motsats mot kyrkan, och det visade sig vara rätt. Men alla äro icke mystiker, vadan kyrkans auktoritet är nödvändig för flertalet. Sundar tillhör de mystiker som förlita sig på det inre ljuset, om än hans ödmjukhet och trohet mot uppenbarelsen i Kristus Jesus utesluter möjligheten av, att han skulle bliva en inbilsk svärmeande.

Vådan för en upplösande och godtycklig individualism minskas av Sundars ödmjuka förtrolighet med evangeliet. Han håller sig, såsom vi redan funnit och ytterligare skola se, i sin förkunnelse strängt till det allmängiltiga evangeliet och gör ingen regel eller lag utav sådant, som tillhör hans enskilda utrustning eller hans särskilda mening.

10. Sundars tro på Guds direkta ingripande överensstämmer med bibelns åskådning.

På väg till en by såg han två män framför sig. En försvann. När Sundar nådde den andre, pekade

Digitized by Google

denne på en gestalt överhöljd av ett lakan och sade klagande, att det var hans vän som dött på vägen. »Jag är främling här. Hjälp mig med pengar till begravning.» Sundar gav honom de slantar han ägde. Men han hade icke hunnit långt, förrän mannen kom springande efter honom, kastade sig ned framför honom och jämrade sig. »Min kamrat är verkligen död.» Nu förklarade han, hur de låtsade, att den ene av dem var död, och på det sättet tiggde pengar. När den stackaren fann, att kamraten verkligen var död, trodde han att det var något stort helgon som han antastat. Sundar talade till honom om Kristus och förlåtelsen och upptog honom till sin lärjunge.

Buddhistprästerna i Tibet hava låtit Sundar smaka sina barbariska straffmetoder. En gång kastades han ned i en djup brunn så våldsamt, att hans högra arm blev skadad. Många andra hade förpassats ned i brunnen före honom, så att han stod på en hög av människoben och ruttet människokött. Över brunnen var ett lock fastsatt. Vart han trevade i mörkret, rörde hans händer vid köttslamsor, vilkas stank nästan förgiftade honom. Han måste säga med Frälsaren: »Varför har du övergivit mig?» Håret grånade. Tredje natten, när han åter hade ropat till Gud i bön, hörde han en krafsning över sitt huvud. En nyckel vreds om, och järnlocket över hans huvud togs bort. Någon bad honom hugga fast i ett rep, som släpptes ned. Han behövde taga till all sin återstående kraft för att hålla i sig, när han sakta drogs upp i den friska luften. Locket lades tillbaka och

Digitized by Google

låstes. När han såg sig omkring, var hans hjälpare försvunnen. Allt vad Sundar kunde göra var att prisa Gud för den underbara befrielsen. När morgonen grytt, stapplade han in i staden. Laman, som låtit kasta honom i brunnen, hörde, att den kristne predikanten, som alla trodde var död, befann sig i staden igen och predikade. Sundar blev fängslad och förd till Laman, där han på tillfrågan berättade om sin underbara räddning. Buddhistprelaten råkade i raseri och påstod, att någon måste hava stulit nyckeln för att rädda fången. Men när man sökte efter nyckeln och fann den på Lamans eget bälte, blev han mållös av förvåning och rädsla och uppmanade Sundar att gå sin väg så fort han kunde, för att icke hans mäktige Gud skulle bringa olycka över Laman själv och staden.

En bland Sundars underbara erfarenheter har blivit formligen attesterad och har väckt mycken uppmärksamhet. Sagesmannen Jiya Ram berättar efter en bonde från en by i närheten av Narkanda. »Medan vi skördade säd på en åker, kom en munk till oss och begynte predika. Vi voro förargade över att bliva störda i vårt arbete och slungade förbannelser över honom. Men han fortsatte utan att akta därpå. Då tog min bror upp en sten och träffade mannen i huvudet. Men han slöt ögonen och sade: Gud, förlåt dem! Efter en stund fick min bror en häftig huvudvärk och måste sluta arbeta. Då tog munken min broders lie och fortsatte. Vi förvånades och sade: 'Vad är denne Sadhu för en man som beder för oss

Digitized by Google

i stället för att förbanna oss igen?' Sedan togo vi honom hem, där han berättade många, många vackra ting för oss. Sedan han gått, lade vi märke till att fältet, där denne gode man hade skurit säden, aldrig givit så stor skörd som det året.»

Exemplen kunna fortsättas. Sundar ser i dem Guds omedelbara ingripande.

Den kristna karaktären i Sundars förkunnelse vållar i vissa punkter radikal motsats mot indisk åskådning.

1. Först och sist gäller detta själavandringstron, Indiens mara sedan årtusenden. Frälsningen, som Indiens själar ångestfullt sökt och söka, gäller framför allt att slippa komma tillbaka igen efter döden till detta jordeliv. Samma själavandringstro hyllas av teosofien som ett evangelium och borde enligt dess mening förenas med kristendomen. Såvitt jag vet, har av religionens ledande män i Indien Ram Mohun Raj, stiftaren av Brahmas kyrka, först resolut förnekat själavandringen. Men han var deist. Sundar är mystiker. Under extasen sades det honom en gång, att det närvarande livet är det enda tillfälle, som är honom givet för att hjälpa andra i denna värld. Vi skola aldrig återvända till detta liv. »Innan jag blev kristen», berättar Sundar, »längtade jag, så ofta jag såg någon dö, efter ett ställe där det icke mer skulle vara någon död. Jag kände mig frånstött av den ständiga kretsgången av död och återfödelse, som ligger i den indiska själavandringstron. Första

Digitized by Google

gången jag kom in i himmelen under andehänryckning blev jag alldeles viss om, att jag kommit till ett ställe där det icke fanns någon död mera.»

En sanningssökare fann en sönderriven bit av Johannes evangelium, på vilken han läste orden »evigt liv». Enligt hinduismen är det sant, att vi icke skola dö utan leva genom själavandringen och komma tillbaka igen till denna värld; men evigt liv! »Det eviga livet tager död på själavandringen.»

2. Det förtjänar även nämnas, att Sundar, oaktat sina sympatier för Indiens vanor och tradition i deras olikhet mot levnadssättet och människogruppernas inbördes förhållande i Västerlandet, dock avgjort förkastar Sydindiens kastväsende. Han liknar Indiens karta vid bilden av en människa. Himalaja är huvudet, Pendsjab högra handen, Bengalen vänstra handen, Syd-Indien fötterna. Mannen kan icke gå, därför att Sydindiens kastväsen fjättrar honom, liksom den som lider av elefantsjukan har svullna och tunga ben.

3. Vi hava redan sett, huru avgjort Sundar vänder sig mot Indiens asketism. Yoga ger anvisning, huru man genom metodisk träning skall samla förtjänster och vinna övernaturliga krafter. Självpinan är en helig gärning. Sundar har valt tiggarmunkens liv för att tjäna sina medmänniskor, icke för att plåga sig eller samla förtjänster. Fastan är för honom icke självplåga, utan ett medel för Anden. Plågan får icke sökas, men kommer den, skall den villigt mottagas och bäras för Kristi skull.

Digitized by Google

4. Hur högt Sundar än sätter extasen, som han icke skulle vilja mista för allt i världen, så får denna andehänryckning, varom vi redan talat, icke metodiskt eftersträvas, utan måste komma såsom en gåva. Detta enligt kristendomens av Sundar upptagna grundsats, att människolivet i smått och stort skall gestaltas inifrån utåt.

Extasen hör för Sundar nästan till dagligt bröd. Den åtföljes aldrig av tomhet och trötthet, utan av en känsla av vederkvickelse. »Motsatsen mellan andehänryckning och det Yogatillstånd, som jag odlade, innan jag blev kristen, ligger däri, att med extasen alltid följer känslan av stilla tillfredsställelse och hemkänsla, i vilken sinnesstämning jag än befunnit mig före extasen. I Yogatillståndet däremot grät jag, om jag varit ledsen, och jag log om jag förut känt mig glad. Efter extasen känner jag mig alltid styrkt och vederkvickt, icke så efter Yoga. Extasen är till skillnad från Yoga icke självhypnotism. Jag försöker aldrig komma i extas. Jag tager mig icke för att under en hel timme i sträck tänka på samma sak för att ledas in i trance, liksom man gör enligt Yoga». »När jag använde Yoga, hade jag icke den frid jag nu har.»

5. Av Indiens tre klassiska frälsningsvägar har således Sundar övervunnit och avvisat frälsningen genom askes och frälsningen genom kunskap. Den tredje frälsningsvägen heter Bhakti, frälsning genom kärlek till en personlig gudom. Här är Sundar den indiska religionens trogne son, dock med en väsent-

Digitized by Google

lig skillnad. Han använder aldrig Bhaktimystikens erotiska bildspråk, fastän så många mystiker i kristenheten talat på samma sätt. Bhaktifromhetens förnämsta urkund, Bhagavadgita, som han lärde sig utantill redan såsom gosse, är fri från den senare Bhaktilitteraturens yppiga sensualism.

6. När Tagore besökte Sverige, frågade jag honom bland annat om hans ställning till avgudadyrkan. Han trodde på en allmän upplysning, som i bilderna så småningom lär sig att se icke övernaturliga väsen, utan endast symboler för det gudomliga. Helt annorlunda Sundar. Han är radikal. Han tillåter inga som helst bilder av Gud, därutinnan vida trognare mot bibeln och evangeliet än kristenheten varit och ännu är, Gud bättre, även inom den evangeliska reformationens område. Vid sitt första besök i himmelen såg han sig omkring efter Gud. Var är Gud? De sade mig: »Gud kan icke ses här, lika litet som på jorden. Gud är oändlig. Men Kristus är här. Han är den osynlige Gudens avbild. Endast i honom kunna vi se Gud i himlen liksom på jorden.» Huru många kristna lärare tänka och uttrycka sig lika klart i Skriftens och evangeliets anda? »Från Kristus såg jag liksom strålande och fridsbringande vågor strömma ut, som gingo genom helgonen och änglarna och över allt medförde vederkvickelse, liksom vatten vederkvicker träden i sanden. Detta var, som jag förstod, den Helige Anden.» Vi vilja se den som vi söka tillbedja. Men han är oändlig. »Jag säger till avgudadyrkare: 'Varför dyrkar du dessa avgudabilder?'

Digitized by Google

De svara: 'Gud är oändlig, och dessa bilder avse endast att hjälpa oss att samla våra sinnen. Genom dessa symboler kunna vi dyrka och förstå någonting.' Vi vilja se den vi älska. Men vi kunna icke se Gud, eftersom han är oändlig.» Därför måste han taga mänsklig form i Kristus.

Denne hindu Sundar Singh kommer från bilddyrkans land framför andra och lär kristenheten kristendomens halvt bortglömda insinkt, att Gud icke kan avbildas. Tillhör icke bildförbudet den ofattliga storheten i Moses gudserfarenhet? Jesus erbjuder oss ingen föreställning, ingen vision av Fadren. Kristus är själv den enda bilden av Gud.

7. Lika klart vänder sig Sundar mot panteismen, så hindu han är. En bland samtidens bäste religionskännare, den katolske lekmannamystikern baron Friedrich von Hügel i London sade efter ett samtal med Sundar: »Jag är förvånad över att Ni är så fri från panteism.»

Panteismens fel är enligt Sundar, att den saknar känsla för synden och således har i sig en tendens till osedligt leverne. »Under mina första år som kristen hade jag en viss böjelse för panteismen. Jag trodde, att den underbara frid jag erfor förmodligen berodde på, att jag var Gud eller en del av Gud» — enligt indiska mystikens gamla klassiska, oändligt upprepade lära. »Men två bevis avlägsnade detta tvivel. Först att jag icke hade friden, när jag följde Yogas anvisning, och för det andra, att jag stundom kände sorg och dysterhet, därför att Gud övergav mig.»

Digitized by Google

Själva mörkret, som hemsöker denna ljusa och harmoniska själ — visserligen mera sällan än vanligt är i de kristnas gudsumgänge, särskilt hos trons hjältar, men dock understundom — själva mörkret och ängslan vederlägger för Sundar den meningen, att den gudomliga och mänskliga själen äro ett. Ty vore de ett, skulle de icke kunna skiljas åt. Då skulle själen aldrig känna sig övergiven av Gud. Sundar uttrycker så klart som möjligt, vad jag plägat kalla personlighetsmystik i motsats mot oändlighetsmystik, eller förlåtelsens mystik till olikhet mot försjunkandets mystik. »Muhammedanska och indiska mystiker hava eftersträvat ett uppgående i den Stora Anden, liksom floden försvinner i havet. Men idealet är att vara i den Stora Anden, icke att förlora sig själv däri.» »Indierna tycka vanligtvis om Johannes evangelium, jag i dig och du i mig. Men de förvillas av sin panteism, som suddar ut åtskillnaden mellan mig och Gud. Skall jag kunna njuta av Gud, måste jag vara åtskiljbar från honom. Om vi äro Gud, behövs ingen gudsdyrkan.»

Sundar vänder sig även mot hinduismens naturbetraktelse. Vedadikterna förlorade Gud i naturen. Den kristne mystikern finner Gud i naturen. Den indiske mystikern menar, att Gud och naturen äro detsamma. Den kristne mystikern vet, att det måste finnas en Skapare som skapat världen.

Digitized by Google

När vi tala om den evangeliska kristendomen hos Sundar Singh, måste vi tillägga två iakttagelser rörande hans levnadsställning och temperament.

Kroppsligt lidande är kanske svårast av allt att bära. Under förföljelserna i Tibet har Sundar tåligt lidit smälek och kval för Kristi skull. Men han är genom sitt munkliv fri som fågeln. Han bär icke på personligt ansvar för andra och de problem och svårigheter som följa därmed.

Viktigare är vad en uppmärksam läsare icke finner i Sundars träffande och tjusande utsagor. Om skuldkänsla och förkrosselse höra vi jämförelsevis föga. Det är en ren och känslig musik. Men vissa djupa ackord saknas.

Skola vi till sist söka sammanfatta vissa egendomliga drag hos Sundar Singh, vilka icke innebära någon högre enhet av kristendom och indisk frälsningslära, men väl en indisk färgning av hans äkta evangeliska tro, så stanna vi icke vid sådant, som igenkännes från Västerlandets kristna mystik.

Liksom alla sannskyldiga visionärer och extatiker skiljer han mellan verkliga och konstgjorda erfarenheter. »Det finnes i hjärtat en instinkt som låter oss avgöra, om våra erfarenheter komma från Gud eller ej. Jag har stundom känt, att de icke komma från Gud. Så snart jag hörde rösten, kände jag igen, att det icke var Kristi röst.» Slika sinnestillstånd härleder Sundar från ondskans makter. Vi hava hört

Digitized by Google

hans fina distinktion mellan Yogatillstånd och verkligt gudsumgänge.

Han skiljer även mellan åsynen av Kristus med kroppsliga ögon vid omvändelsen och senare syner av andlig natur. Sundar lever, i likhet med de bästa bland mystikerna, icke på hänryckningens saliga stunder, utan himlen är för honom alltid närvarande, för så vitt han lever i Kristus.

Huvudföremålet för hans bön är icke längre särskilda angelägenheter och behov, utan han beder om Gud själv (det är om Kristus), eftersom den kristnes liv skall vara och är ett liv i Gud.

Det torde knappast vara riktigt att beteckna vare sig Sundars sällsynta visionära anlag eller innerligheten i hans gudsförhållande som en indisk färgning av hans kristna mystik.

1. Däremot kan detta sägas om Sundars sätt att förbinda Kristi organiska härledning av det yttre från det inre med Indiens lära om Karma, tillvarons orsakssammanhang. Här möter oss något, som är i viss mån originellt för hans kristendom. Den store Durhambiskopen Wescott profeterade, att Indiens omvändelse skulle kasta nytt ljus över tolkningen av Johannes evangelium. Vi hoppas med Sundars levnadstecknare, att han en gång må kunna utföra sin avsikt att utlägga Johannesevangeliet. Det är hans älsklingsbok. »Johannes förstod Mästaren bäst.» Till Johannes anknyter Sundar icke blott sin innerlighet utan även sin förklaring av sammanhanget mellan synden och dess

Digitized by Google

följder, mellan Gud och världen, mellan Gud och människan.

Våld och vedergällning äro enligt Sundar oförenliga med Guds väsen. Vedergällningen sker av sig själv, automatiskt. Sundar hyllar alltför lidelsefullt Guds kärlek för att kunna tro på någon vrede hos Gud. Icke ens i helvetet råder Guds vrede. Det är en reningens ort. Vi igenkänna här en förhoppning, kär för många mystiker. Juliana från Norwich (död 1442) visste, att »all will be well». I sina syner undfick Sundar vissheten, att Guds kärlek verkar även i helvetet, så att nästan alla, som dväljas där, till sist skola komma fram inför Kristus, huru många tidsåldrar det än må taga. Helvetet är en övningsskola, en förberedelse för hemmet.

Gud frälsar. Allt Guds verk är frälsning. Gud är alltigenom god. Han kan icke vedergälla. Det som har karaktär av vedergällning, sker oberoende av Gud.

Vad vi kalla Guds dom, beror icke på något yttre våld eller ingripande av Gud, utan sker inifrån. De onda människorna tåla ej himlens ljus eller helgonens och änglarnas sällskap. De känna sig så bortkomna i himmelen, att de bedja att få gå därifrån. »Det är icke Gud, som för bort människor från himlen, utan de själva genom det liv som de fört.» Sådant har Sundar erfarit i den andra världen. Vidare, att synden åstadkommer märken och ärr på den andliga kropp, som blir synlig efter döden.

»En gång lyftade jag på en stor sten. Oräkneliga

Digitized by Google

insekter funnos därunder. Så snart de sågo ljuset, blevo de förskräckta och sprungo ängsliga fram och tillbaka. Jag lade tillbaka stenen, och de blevo lugna.» När rättfärdighetens sol uppgår, skall detsamma inträffa. De som leva i mörker, skola se vad de hava gjort, och bliva förskräckta (Matt. 10 : 26). Gud behöver icke döma någon. Frälsaren säger: Jag dömer honom ej. (Joh. 12 : 47—48.) Varken Pilatus eller översteprästen eller Frälsaren eller apostlarna hängde Judas Iskariot. Han gjorde det själv.

Här skiljer sig emellertid Sundar från den indiska karmaläran. Den härleder nämligen följderna, även succesiv förbättring och frälsning, väsentligen från yttre gärningar och förhållanden. Sundar härleder den förändrade situationen från en inre förvandling av personligheten.

För både karmaläran och Sundars tro utgör vedergällningen och orsakssammanhanget en beskaffenhet, som världsloppet har oberoende av Gud. Men där inom verkar Guds kärlek. Icke godtyckligt eller genom utvärtes ingripande. Förlåtelsen betyder någonting mer än befrielse från straff. Gud förvandlar hjärtat, och denna förändrade invärtes beskaffenhet, som hos människan fordrar ånger, insätter i sammanhanget ett nytt andligt moment. Gud verkar icke utifrån på världens gång utan inifrån, genom att hans kärlek når och förvandlar människans hjärtelag. (Liknande uppfattning har uppkommit i Västerlandet.)

När man läser dylika tankegångar hos Sundar, så förstår man, när han skriver: »Kristendomen är hin-

Digitized by Google

duismens fulländning. Bhagavadgita liknar mycket Johannes' evangelium.» Ja, Sundar gör det historiskt omöjliga antagandet, att Bhagavadgita, som i själva verket går tillbaka ett par århundraden före Kristi födelse, uppkommit genom beröring med kristendomen.

2. Det är icke heller någon indisk förändring av kristendomen, men väl en indisk färgning av evangelisk tro, när Sundar aldrig, så vitt jag sett, fullt medvetet, men med en sund instinkt omedvetet skiljer mellan esoteriska erfarenheter och läror, som äro honom dyrbara, men som han behåller för sig själv och sina förtrogna, å ena sidan, och den väsentliga evangeliska predikan om Kristus, omvändelse och förlåtelse å andra sidan.

Huru många skulle icke vilja höra Sundar beskriva sina vandringar i himlarna, sina syner och sina underbara upplevelser. Huru skulle icke dylikt stoff ännu ytterligare fängsla och hänföra de skaror, som trängas var helst han talar? Men han nämner aldrig i sin offentliga förkunnelse om dessa ting. De tillhöra hans eget livs hemlighet, som han skyggt bevarar för sig själv. Endast om han uttryckligen tillfrågas av någon som kan hava gagn att veta något bestämt därom, kan han till en ensam person eller i en krets av vänner berätta om sina underbara andliga upplevelser.

Offentligt meddelade, skulle de tillfredsställa n\ fikenheten, men försvaga eller motarbeta det som Sundar anser vara sin och varje kristens kallelse,

Digitized by Google

nämligen att väcka människorna ur syndens sömn och föra dem till Kristus.

Likadant med hans lära om, att Guds oändliga kärlek icke känner någon evig fördömelse utan skall genom synd och helvete föra, om icke alla, så dock de allra flesta till saligheten. Sundar spekulerar icke mycket härom. Men hans syner hava givit honom visshet. Dock förkunnar han aldrig offentligt sin tro om de flestas frälsning, utan uppställer valet mellan den breda och den smala vägen med samma avgjordhet som Frälsaren.

Vi hava redan sett, att Sundar varken grundat eller vill grunda någon religiös sammanslutning omkring sin person. En verklig kristen är också för Guds herravälde i världen mera värd än någon organisation. Vilken betydelse Sundar äger och får såsom andlig ledare och lärare skall jag icke försöka utrannsaka. Det är en vansklig uppgift. Föremål som stå oss nära i tiden bliva lätt förstorade.

Men om vi bortse från det inflytande Sundar Singh med sin kristusliknande personlighet och sin förkunnelse vunnit och i framtiden tilläventyrs kan vinna, så kvarstår i varje fall hans egentliga betydelse. Den ligger enligt min mening däri, att han är typisk. Kanske har han såsom evangelisk-indisk mystiker många föregångare. Men vi känna dem icke. I religionens historia är Sundar den förste, som för hela världen visar, hur det goda budskapet om Jesus Kristus i oförfalskad äkthet återspeglas i en

Digitized by Google

indisk själ.[1] Sundar besvarar en fråga, som kristna tänkare och andra hava gjort sig, allt sedan Indien på allvar inträdde i andlig växelverkan med Västerlandet: »Hurudan kommer Indiens kristendom att se ut, om överhuvud kristendomen i Indien blir något annat än en koloni eller flera kolonier, som de skilda kristna samfunden i Västerlandet genom missionen andligen förvärva och efter bästa förmåga forma efter sitt eget beläte?» Här är nu en indisk själ, som, enligt vad vi sett, förblivit indisk, allt under det att han gått upp i kärleken till Kristus och tillägnat sig evangelium. Det är icke lätt att finna någon ens i Västerlandet, som grundligare införlivat Nya Testamentet och Psaltaren med sig själv än Sundar Singh. Det typiska och märkliga hos honom är icke en förmälning mellan kristet och indiskt, utan en för oss i åtskilliga stycken väckande och upplysande bekräftelse av äkta biblisk kristendom.

[1] Till Sundars biograf kunna både vi och Sundar lyckönskas. Så vitt jag vet är fallet enastående i religionens historia, att en originell och tjusande helgongestalt, redan omvävd av undertrons glitter, blivit under sin livstid föremål för en forskares metodiska granskning, en granskning och skildring, lika vetenskaplig i sin oförvillade kritik som i sympati för sitt föremål. Canon Streeters i Oxford utgivna bok »The Sadhu» (London Macmillan 1921) utkommer hoppas jag, snart på svenska. Den har utarbetats i förbindelse med en indisk lärd, Appasamy, och är ett mönster för en knapp, välordnad och uttrycksfull berättelse.

Digitized by Google

FÖRTRÖSTAN

Digitized by Google

Digitized by Google

Lutherforskningens nuvarande kris

I

Lynne och religion hos Martin Luther [1]

Hur tydligt än särskilt de tidigare Lutherporträtten måla mannens melankoli och själsstrider, finnes det redan från disputationen i Leipzig 1519 intyg om hans hurtiga och gladlynta väsen. Schade berättar från detta tillfälle, att Luther var rolig och skämtsam av sig, livlig och alltid glad, och att han visade en munter och glättig uppsyn, hur än motståndarne hotade honom. Med detta fadersarv förband sig en humor, som icke svek honom ens i livets mest spännande ögonblick. Till och med när han stod framför Eck i Leipzig och framför de mäktige i Worms, kan en uppmärksam betraktare skönja en glimt av frisk och spelande humor.

För omgivningen var hela livet igenom Luthers outtömliga uppfinning, tokiga sammanställningar och älskvärda löje ett dagligt gästabud. Aldrig berör oss skämtet mer sympatiskt än under de sista dagarna, då han ville slå bort hustruns och vännernas väl befogade oro.

[1] Utförligare behandlas detta ämne i Humor och Melankoli och andra Lutherstudier, Stockholm 1919.

Digitized by Google

Men satir och lustigheter voro ej alltid lika oskyldiga. Av Luthers våldsamhet i polemiken tog redan samtiden anstöt. Till och med Käthe fann honom för grov ibland. Han visste själv, att han var en grovhuggare.[1] »Jag är nu en gång hård och grov, stor, grå och grön.» Skämtet med svinen och åsnorna och allt vad han kallar sina »indjävlade, genomdjävlade och överdjävlade» fiender är ej sällan sådant, att det skorrar i öronen. Det stinker naturalia lång väg. Jätten var olik mängden även i sitt obändiga stridslynne.

Det går icke att skylla på tiden. Snarare är det av intresse att härutinnan jämföra Luther med sådana samtida som en Hutten och en Erasmus.

Man måste se, vad gagn Luther personligen hade även av dessa vreda, ofta plumpa glosor. Ibland råkade han i blint raseri. Men i regel hjälpte honom humorn att rensa själen från bitterhet. Det som vräktes ut är icke aptitligt. Men argsinthet fick ej gro sig fast. Han sade vid bordet en dag 1532, att han var fri från hat och avund mot någon människa, men hade vrede kvar. Han erkände sin uppbrusning. Bakom utbrotten märkes en bred, svekfri godmodighet. »Philip[2] sticker med sylar och nålar, sådana stick äro svåra att bota och göra ont. Jag sticker med svinspett.» Han talade sig fri från galla. Han var för gladlynt och storsint för att

[1] »Doktor Luther ist ein grober Gesell.»
[2] Melanchton.

Digitized by Google

i hjärtat bevara agg och hat mot någon människa.[1] »Fattas det mig i beskedlighet, så är jag åtminstone rättfram och öppen och därutinnan överlägsen mina motståndare.»

Men i synnerhet hjälpte honom det mustiga skämtet mot svårmodet. »Flugs gescholten», då blir det bättre. Under sjukdomen 1527 ber han Gud förlåta alla obetänkta ord, som han talat för att driva ut sorgsenheten ur sitt svaga kött. Det gäller både lekande löje och groft, vredgat hån.

På väg till Augsburg år 1530, där reformationens öde skulle avgöras, kvarlämnades den bannlyste och fågelfrie mannen i Coburg, enär ingen vågade gå i god för hans säkerhet utanför Sachsens gränser. Plötsligt upptäckte han under sitt fönster att kajorna redan höllo en bråkig riksdag. Tanken släppte honom icke, förrän den i ett par brev spunnits ut nästan till en satirisk dikt. Men han avbryter sig tvärt. »Nu nog med skämt, det är ändå ett allvarsamt och nödvändigt skämt, avsett att fördriva tankarna som tränga sig på mig, om det nu lyckas fördriva dem.»

Har humorn betytt något för Luthers åskådning? Sin religiösa grundsats hade Luther tagit hos Paulus och skärpt. Människans fullkomliga oförmåga, Guds nåds suveräna makt. Samma djupare fromhet fanns hos Augustinus, och, efter Luther, icke blott hos hans störste lärjunge, som för övrigt var en fransman — Brunetière visar att ingen kan vara mera

[1] »Mein Mut ist zu frölich und gross, denn dass ich jemand mocht herzlich feind sein.»

Digitized by Google

äkta fransk än Jean Calvin — utan även hos Jansenius, Arnault, Pascal. Varför drogo icke dessa — utom Calvin och andra lutheraner — ut konsekvensen från den religiösa principen till livsidealet? Varför ströko de icke verkhelighetens särskilda förtjänster, munkideal, vallfärder, relikhunger och mera dylikt och insatte istället därför med Luther och Calvin livets sysslor och arbetet såsom Guds rätta tjänst? Låt oss gå ett steg längre. Även om icke vissa levnadskall undantagas såsom särskilt religiösa, så blir helighet och oväridslighet gärna en viss typ, ett asketiskt, dämpat uppträdande. Och undvikes en utvärtes träning, så idkas åtminstone en invärtes metodisk träning av själslivet. Jag vet ingen som så radikalt som Luther — med en för övrigt orimlig idealitet — strukit varje fasonering av levnaden och själen och härlett hela en kristens liv som spontant uppvuxet ur förtröstan. Han strök icke blott särskilda yrkens förtjänst utan rentav de yttre eller invärtes åthävor som ansågos och anses utgöra fromhetens och helighetens tillbörliga form. Häri följde honom icke ens hans störste och trognaste lärjunge Calvin. Är det en tillfällighet, att varken Augustinus eller augustinismens fortsättare Calvin, Jansenius och Pascal ägde humor? Luther har hand om humorn i religionshistorien. Det är klart, att humorn icke har full hemortsrätt i annan religiositet än en sådan vi antytt. Men äger icke växelverkan rum? Det impulsiva i Luthers själ trotsade uniformering. Humorn tålde intet bundet väsen, icke ens den finaste

Digitized by Google

förkonstling. Humorn är nämligen sanningsägare, *enfant terrible*. Var det humorn, som bidrog till att avvisa varje asketisk träning, varje metodisk utformning? När Luther en gång trodde sig ligga för döden, bad han om tillgift, för att han inte hade varit till världens tjänst försiktigare eller heligare »eller hur jag skall kalla det.» Har denna oförmåga bidragit till vad vi kalla det evangeliska livsidealet, dristigheten att våga vara Guds fria barn?

Man kan hysa olika tankar om Jesu och Luthers grundsats: Gör först trädet gott, då blir frukten god. Inom den evangeliska kristenheten, som närmast inspirerats från Luther, har detta krav på förändring inifrån icke sällan fått en ödesdiger tillämpning så till vida, som man försummat den övning och metodiska fostran, som hör till karaktärens bildning. Men hur man än tänker om dessa ting, synes det mig sannolikt, att ett visst sammanhang förefinnes mellan Luthers obändiga humor och hans avvisande av varje färdigt mönster för helighet.

Men taga vi humorn som livsform, var Luther *icke humorist*. Därtill var hans själ för lidelsefull, hans ställning för vådlig. Han överskred båda de gränser för humorn, som Harald Höffding anger i sin vackra bok om »Den store humor»: stark aktivitet och tragiskt lidande. Man kan diskutera Kierkegaards senare sats om humorns oförenlighet med verklig kristendom. Humorist kan, så vitt jag förstår, en själasörjare vara: Luthers bäste andlige hjälpare Johann von Staupitz var »i kyrkan andäktig,

Digitized by Google

vid bordet munter». Se porträttet i Salzburg. Men en profet eller troshjälte kan icke vara humorist. Den moderne Plutark, som kallar sig A gentleman with a duster, lyckönskar mänskligheten till, att Paulus saknade sinne för humor. Ty humorn kan upplösa allvarets patetiska handlingskraft i ett leende.[1] Erasmus var för Luther icke nog patetisk. Luther stod mitt i striden mellan Gud och djävulen. Där fanns icke rum för humorns försonande fred, men väl för trons seger. Humorn intager brett rum i Luthers liv, men det är i fransen av hans egentliga patos. Den var en nådig skänk i födelsen åt den, som skulle samla himmel och helvete i sin stackars själ. Men Luthers totalreaktion mot tillvaron var patos, icke humor. Humorn var solglitter över mörka djup.

I dessa mökra djup kan ingen blicka ned utan innerlig medkänsla. Melankoli var Luthers egentliga lidande. Han berättar efter sitt värsta marterår 1527, att han känt av tungsinnet från barndomen. I klostret sällade det sig till munklivets vanliga plågor. Vi minnas vanmakten, då Luther i klosterkapellet hörde texten Markus 9, 17 om den dövstumme, som anden kastade omkull. Utsträckt på golvet ropade han: »det är inte jag, det är inte jag». Man undrar icke över, att tilldragelsen senare anfördes till bevis för att Luther var besatt. Från 1523 och senare berättas flera anfall av vanmakt.

[1] The mirrors of Downing street. Elfte uppl., London 1920, sid. 99.

Digitized by Google

Det som en ursprunglig religiös erfarenhet en gång upplevt, göres av epigonerna gärna till regel för alla. Så har man i protestantismen behandlat Luthers inre kris. Medeltidsmystiken hade, liksom alla tiders mystik, uppställt regler för själens förkrosselse, Luther igenkände sig själv i dem. Följande skildring från tesernas år — upptecknad i resolutionerna 1518 — visar förtrogenhet med mystikens språkbruk, samtidigt med att den äger det självupplevdas friskhet.

»Jag känner en man, som försäkrar, att han ofta lidit dessa kval. Visserligen varade de mycket korta stunder, men voro så starka och helvetiska, att ingen tunga kan förtälja, ingen penna beskriva dem eller någon, som inte erfarit dem, tro det. Om de fullbordades eller om de räckte en halv timme, ja endast tiondedelen av en timme, skulle han förgås, och alla benen skulle förvandlas till aska. Här visar sig Gud fruktansvärt vred och jämte honom hela skapelsen. Det finns ingen undanflykt, ingen tröst, varken innan eller utan, utan anklagelse från alla håll. Då framsnyftar den lidande denna vers: 'Jag är bortdriven från dina ögon' (Ps. 31, 23), och vågar icke ens säga: 'Herre straffa mig icke i din vrede' (Ps. 6, 2). I detta ögonblick kan — förunderligt nog — själen icke tro, att hon någonsin kan återlösas, utan hon känner endast, att straffet icke ännu är fullbordat. Dock är det evigt, den lidande kan icke anse det vara timligt. Det återstår endast en naken längtan efter hjälp. Då är själen liksom utsträckt med Kristus

Digitized by Google

(på korset), så att alla benen kunna räknas. Det finnes i själen ingen vrå, som icke är uppfylld av den bittraste bitterhet, av fasa, förskräckelse och sorg — och alla dessa te sig som eviga. Låt mig taga en bild. Om ett klot rullar på en rak linje, så bär varje punkt av linjen hela klotet, men omfattar därför icke hela klotet. Så förnimmer själen, när hon beröres av evighetens översvämning, som går över henne, ingenting annat än evigt straff som hon dricker i sig. Men det varar icke, utan går om igen. Om sålunda detta helveteskval, det är denna outhärdliga och otröstliga skräck, drabbar de levande, hur mycket mer skall då icke själarnas straff i skärselden inses vara sådant, blott med den åtskillnad att det varar.»

Luthers lidandeshistoria kan här icke tecknas. Ångesten ruvade alltid. Stundom stack den upp huvudet och vållade själskval, som förvandlade livet till förtvivlans helvete.

Värst var året 1527. Det började med den häftiga ångestattacken den 6 juli. Ett ord till Bugenhagen vid detta tillfälle ger oss inblick i förhållandet mellan de två till synes motstridiga, ja, oförenliga själsyttringar, som vi här undersöka: »Många tänka, att jag vandrar på idel rosor, därför att jag understundom i min utvärtes vandel ställer mig glad, men Gud vet hur det är ställt med mitt liv.» Här följer nu en rörande bikt av den lidelsefullt uppriktige och impulsive mannen om den anstötliga friheten från manér, som ej sällan urartade till brist på nödig självtukt. »Jag har ofta föresatt mig att till världens

Digitized by Google

tjänst ställa mig något allvarsammare och heligare eller hur jag skall kalla det, jag vet inte, men Gud har icke givit mig att så göra.» Sedan talade han om världens förargelse över honom, ehuru den icke kunde i sanning påbörda honom något. Kanske måste världen bli narr och till sin förtappelse förkasta det frälsningens ord, som Gud erbjöd genom honom, Guds svaga, ringa kärl. Själv anropade han dagligen Gud om nåd att icke genom sina synder giva någon människa verklig orsak till anstöt. Bugenhagen fick därefter Luther med till frukost i en liten krets, där han föga åt och drack, men ändå visade sig munter. Liksom ofta eljest talade Luther med saknad om martyrskapet. Han hade icke varit värdig att med så många bröder utgjuta sitt blod för Kristi skull.

Han vrider sig som en mask. För Melanchton klagar han den 2 augusti: »Jag har mer än hela veckan kastats i döden och avgrunden, så att jag är sönder i hela kroppen och ännu darrar i alla lemmar. Kristus hade jag nästan helt och hållet mistat, och jag slungades av vågor och stormar i förtvivlan och hädelse mot Gud. Men Gud bevektes av de heligas böner, började förbarma sig över mig och räddade min själ ur dödsrikets djup.» Den 12 augusti skriver han till en annan vän: »Så tröttar mig satan med sina änglar med Guds vår Frälsares tillåtelse.» Senare heter det: »Han har lössläppt sina konstgrepp mot mig och söker att enskilt beröva mig Kristus, då han ser, att han icke kan beröva mig något offentligt och genom ordets förkunnelse.» Till kroppen frisk klagar han

Digitized by Google

den 29 december, att han blott på en smal tråd hänger fast vid Kristus. »Satan hänger sig på mig med starka tåg och trossar och drager mig ner i djupet.» Luther förnimmer för litet av Kristi kraft. »Kristus i sin svaghet har hittills segrat genom edra böner eller kämpar åtminstone tappert. Fortsätten därför och gören den svage Kristus stark med edra böner, på det att hans vanmakt må bryta satans makt och vildhet.»

Nyårsdagen 1528 tackar han Gerhard Wilskamp för tröstande brev och tager en överblick över sin själs passionshistoria. »Det är sannt, att denna anfäktelse är mycket svår och mig icke obekant ifrån ungdomen. Men jag tänkte icke, att den skulle så förvärras. Kristus har hittills triumferat, dock uppehåller han mig nätt och jämt. Jag anbefaller mig åt dina och brödernas böner. Jag har gjort andra helbregda, mig själv kan jag icke göra helbregda. Välsignad vare min Kristus även mitt i förtvivlan, död och hädelse. Må han låta oss återse varandra i sitt rike.» Medan universitetet flydde till Jena, föreläste Luther Johannes första brev och yttrade den första oktober 1527 om det underbara stället 1 Joh. 3, 20. »Förtvivlan är förbjuden, det är vårt hjärta som skapar den förbittrade, vrede Guden och det rädda sinnet. Vårt hjärta är många gånger mindre än vår Gud. Men till det onda samvetet skall du säga: »Du är en liten droppe, Gud är en oändlig eld, som torkar upp den.» Förut hade han i sin predikan på nyårsdagen uppmanat sig och åhörarna att tillsluta ögonen och tro.

Digitized by Google

Frågar man efter anledningen till Luthers ångest och efter dess väsen, så finns här ett rikt fält för psykopatisk sakkunnig undersökning. Det har varit vanligt att härleda mycket av Luthers melankoli från skrämsel och förtryck i barndomen. Man har pekat på fädernehemmets stränghet. Senast har Jakob Knudsen målat livfullt med dylika färger. Prövar man kritiskt Luthers utsagor på skilda tider, blir dock bilden av hemmet och fadern i någon mån förändrad, såsom särskilt Scheel har visat. Denna förklaring räcker icke till. Ångesten satt djupare än så.

I detta sammanhang bör jag nämna en annan modifikation av hävdvunnen uppfattning. Från skolböckerna hava vi lärt oss att på Luthers inträde i klostret (med traditionen och icke utan stöd av vissa senare yttranden av Luther) samla hela hans ångestfulla patos. En närmare undersökning ger vid handen, att Erfurtmagisterns överraskande beslut icke i sådan grad, som man trott, förestavades av den förtvivlans kamp, som eljest behärskade så mycket av Luthers själshistoria.

Emellertid saknar det icke sin vansklighet att här skilja mellan hälsa och sjukdom. Menar man med sjukdom något som kunnat vara borta utan skada för Luthers livsverk, så hör melankolin ej dit. Vi känna föga om den oändligt känsliga reaktionen hos en av religionens heroer. Flera gånger under 1527 och under andra ångestperioder betonade Luther, att han var kroppsligen frisk. Tidigt led han av sten, öronsmärtor och av mer än den normala professors-

Digitized by Google

nervositeten. Allt vad en erbarmligt överansträngd och illa medfaren kropp kan lida, hade han känning av. Därtill kom motståndet, missräkningar, hat, spänningen av att vara ensam om ansvaret och ledningen. Vem hittade vägen? »Mein blöder und armer Geist hat müssen frei stehen, wie eine Feldblume», skrev han år 1524. »Hela världen vilar på mig.»

Den revolution han ofrivilligt vållade, ängslade honom nog i ensamma stunder mer än vad stridshumöret låter ana. Han behövde icke motståndarnes anklagelser, för att den frågan skulle martera hans själ. »Varför har jag ställt till så mycket bråk och strid och upplösning i världen?» Denna synpunkt framkommer i min bok »Humor och Melankoli och andra Lutherstudier» kanske mindre än den förtjänar. Men den duger i varje fall icke till förnämsta förklaring, ännu mindre till enda förklaring.

Personliga sorger och förluster sällade sig till bekymmer för andra. Möda och arbete hopade sig. Men Luther har ofta bekänt, att allt detta var ett intet mot hans *tentationes diaboli melancholici,* »den melankoliske djävulens anfäktelser.» Det värsta var, att djävulen förvandlade evangelium till lag och skrämde samvetet. Häri ligger hemligheten av Luthers ord, att det viktigaste i teologin är att skilja lag och evangelium. Den ofta återkommande satsen om svårigheten att skilja mellan lag och evangelium plägar tolkas som en teoretisk åtskillnad. Men sådan var icke Luthers mening. Han tänkte på förmågan att fasthålla Guds löften mot der Grossmacher

Digitized by Google

unserer Sünde, som blåser upp en sticka till en bjälke. Är Gud nådig? Är Gud god? Eller är Gud djävul? Uppriktigheten lägger Luthers liv naket fram för oss. Men vad han erfor i melankolins djup, låter han oss nätt och jämt ana. Ej sin värsta fiende önskade han sådant.

Mot livets slut fick Luther trots ålderdomens ökade krämpor mera lugn för tungsinnet. Det besannade sig, vad han en gång hade sagt vid bordet, att om en kristen håller ut, får han frid mot slutet. En annan trotsig german, Beethoven, skildrar det i sin sista sonat.

Hartmann Grisar[1] vill visa, att melankolin var vanlig och karaktäristisk hos de evangeliske. En tid, som grävde så djupt i människornas hjärtan, måste uppväcka dolda krafter ur själsdjupen på gott och ont. En jämförlig andlig kris hade västerländska odlingen knappast genomlevt efter kristendomens brytning med antiken. Människan lyftades över sig själv. Det jäste och brusade av underbara och farliga krafter. Gud besökte ånyo jorden. I min undersökning har jag ställt Luther och bredvid honom Erasmus i förgrunden. Den senare kände varken melankolin eller dess hjälplösa patos, som sträckte sig mot frälsningen. Men det fanns en annan stor samtida, som var förtrogen med ångesten och som i bild har tecknat henne lika gripande, som Luther

[1] Hartmann Grisar S. J., Luther, band I andra uppl. Freiburg in Breisgau 1911 656 sid., band II, 1919 819 sid., band III 1912 1108 sidor.

Digitized by Google

tecknat henne i ord. En genial konstforskare gjorde mig uppmärksam härpå. När jag läste för Strzygowski Luthers beskrivning på själens nöd av 1518, utbrast han: »Här har jag den sökta underskriften till Dürers Melancholia». Dürer befann sig på reformatorns vägar. Samtidigt med honom, kanske före honom. Måhända hade hans eget djupa tungsinne en andel häri. Det kunde lika litet som hos Luther stanna vid kyrkans kvietiv, utan begärde en tröst som dög för lidelsefulla, av förtvivlan hotade själar. Betrakta Albrecht Dürers självporträtt! Den germanska anden nådde en gång i dessa två sin höjdpunkt. Båda stodo på det universella planet. Men båda hade besökt avgrunderna. Kan någon utan rörelse betrakta Dürers kopparstick, där Frälsaren hjälper själarna upp ur dödsriket? Här skildrar han i bild förtröstans seger över ångest och förtvivlan, liksom Luther har gjort det i Andra artikelns förklaring, och på oräkneliga ställen. Skada med arbetets fördelning. Den ene läser allt i en bild. Där uppenbarar Anden för honom sin hemlighet mycket tydligare än ord förmå. En annan behöver trycksvärta och bokstäver. Dürer använde båda. Det skulle löna sig att undersöka hans religion. När han läste Luther, kände han straxt igen sig. Strzygowski säger: »Det ser ut som om Dürer hade kunnat bli reformator lika väl som Luther.» För melankolin äro bägge typiska gestalter. Och redan denna likhet förbjuder den romerska tolkningen av Luthers svårmod, nämligen ur hans våldsamma motsats mot kyrkans

Digitized by Google

då för tiden förhärskande traditioner. Det är ävenledes upplysande att iakttaga, hurusom en överjordisk fullkomlighet speglat sig i bådas själsdjup.

Var söka hjälp mot ångesten? Grisar har på flera ställen i sitt väldiga verk sammanställt Luthers svar. Ordna vi dem, måste vi främst sätta Gud och Ordet. Därnäst enligt Luthers egna uttalanden musiken. En viktig tröstekälla var övertygelsen om anfäktelsernas sataniska ursprung.

Vidare tänkte Luther på lidandet i bibeln: Psaltaren, Job, Jesus, Petrus, Paulus, på senare tiders heliga, Tauler, Gerson.

Ytterligare hjälp mot svårmodet erhöll Luther av regeln: Man skall icke fördjupa sig i saken och grubbla, då får satan makt.

Ordet är hjälp icke blott såsom bibelord, utan behöver även få ökat eftertryck från människor, såväl i deras tilltal på Guds vägnar som i vederkvickande samkväm, skämt och förströelse. Undvik ensamhet! En särskild plats intager som sagt musiken.

Även arbete, enkannerligen tankearbete, kunde utöva god inverkan. Starka sinnesrörelser tillgrepos, även sinnesretelser eller rentav en viss kroppslig bedövning. Man skall reta djävulen med att slå sig lös. *Pecca fortiter* betyder att göra något riktigt dristigt och sedan stå morskt på sig mot samvetsnöd och skrupler. Mat och dryck utöver det vanliga anbefalles — åt andra fasta. Tröst för egen del vann

Digitized by Google

Luther genom att trösta andra. Då glömde han sin egen nöd.

Medlen växlade sålunda från det mest andliga till det mest materiella. Så stor var nöden och så svårbotad.

I synnerhet sökte Luther tröst i tanken, att anfäktelserna voro till gagn, rentav en smärtsam gudomlig utmärkelse. Papisterna dragas — heter det — med de små djävlarna, mest bara med den köttsliga begärelsen, vi med de svåra djävlarna. Mot svärmeandarna åberopade Luther ju samvetets förskräckelser och trångmål. De berättade ljuvligheter, säger Luther. Det stämde icke riktigt: Thomas Münzer använde även han mystikens korsteori. Men Luther hade en känsla av, att svärmeandarna icke visste riktigt, vad det gällde i religionen. Och den som ej vet vad det gäller i själens nöd, har ingen riktig talan i religionen. Guds utkorade ha i alla tider försatts i liknande kval. Luther kunde icke vänta en lättare lott än de. Tvärtom voro anfäktelserna bevis på en hög uppgift. Karl Holl[1] jämför anfäktelsernas plats i Luthers liv med mystikernas uppfattning av sina syner såsom bevis på gudomlig kallelse. Men Luther åtrådde dem icke. Tvärtom skydde han dem som helvetet — om han också insåg, att denna påle i köttet bevarade honom från frestelsen att yvas över sina stora gåvor. Anfäktelserna gåvo andlig myndighet. Sålunda räknade Luther själv melankolin till sin religiösa kallelse. Han

[1] Luther, Tübingen 1921 sid. 55, 349 ff.

Digitized by Google

hade mycket att skaffa med djävulen — såg honom någon gång på Coburg livslevande, hörde honom tassa i rummet. Han behöver icke tala om »den melankoliske djävulen», för att man skall förstå, att djävulen hos Luther mycket ofta kan översättas med melankolin — den svarta ångesten.

Har tungsinnet betytt något väsentligt för Luthers åskådning? Jag samlar svaret på fyra punkter.

I. Luther lärde sig av melankolin att trösta själar. Ingen har förstått att tala och skriva ömmare. Albrecht Dürer och William James må anföras som vittnen. Egendomligt är, att den mest karlavulna gestalten i religionshistorien först och sist är en öm tröstare. Det är Luthers egentliga ämbete. I stunder av misströstan förklarade han, att han borde hava lämnat kvar alla de andra under påvedömet — endast vänt sig till de kvalda och samvetsömma. Därför blev katekesen en tröstebok, särdeles Andra artikeln i Luthers bekännelse.

II. Tungsinnet lärde honom bättre förstå Skriften — enligt hans egen utsaga. Han tolkade in sin mörka hemlighet i »de eländes», anavims, klagan i Psaltaren. På Coburg skrev han 1530 till Justus Jonas: »Jag har ända till denna dag genom många och stora själsstrider i mig själv erfarit, huru svår och rent gudomlig sak det är, att den kunskapen växer in i själen, att vi göras rättfärdiga av nåd och utan gärningar.» Melankolin öppnade ett ännu mer skrämmande djup, varur räddningen måste sökas. Melan-

Digitized by Google

koli har bidragit till Luthers klarhet om syndernas förlåtelse såsom det enda nödvändiga. Den hindrade honom att stanna vid kyrkans tröstegrunder, drev honom, piskade honom ut i öknen utanför, vidare, vidare, tills han fann sin Gud. Det var icke möjligt att kvarhålla någon egen förtjänst. Tungsinnet strök bort alla palliativ och kvietiv. »Vi skulle gärna äga lugn i själen, icke av nåden, utan av oss själva.» Luther var medveten om sin makt. Hur lätt skulle han icke som politisk och social frihetskämpe kunnat sätta Tyskland och världen i en brand, som nådde ända till kejsarens tron, om han uppfattat sin kallelse liksom Zwingli och »icke skonat sin herre Kristus». Wittenbergaren påverkade historien djupare än någon efter Kristus, han förmådde allt, blott icke, med hela sin hjältekraft, göra någonting för själens frid. Då måste allting sättas in på Guds nåd, syndernas förlåtelse. Det återstod endast, endast nåd. Bry dig icke om dina egna tankar, låter han Kristus säga till Petrus, utan »följ blott mig, mig, mig.»

III. Viktigast är vad som följer. Skuldkänslan är det väsentliga i den religiösa nöden. Medvetandet att vi kunnat och bort handla annorlunda ger åt allt lidande dess bitterhet. Synden och nåden äro polerna, mellan vilka gnistan tändes. Tror någon att skuldkänslan försvinner, om man bortreformerar kristendomens lära i ämnet, ja, så nänns man knappast störa honom i denna ljusa tro. Men Luthers själanöd tillhör icke uteslutande det sedliga området. Den är icke endast skuldkänsla, utan tillika ett lidande.

Digitized by Google

Svårmodet, den medfödda ångesten utgör hans egen drygaste anpart av människolivets nöd. Mot båda är botemedlet förlåtelsen. Omedvetet anger han den dubbla bakgrunden, då han mot skuldens dödsdom sätter liv, mot svårmodets helvete salighet. »Där syndernas förlåtelse är, där är ock liv och salighet.»

De två, das Böse, det sedligt onda, och das Uebel, nöden, gingo i ett för Luther. Men de finnas där båda två. Luther har själv mer än en gång angivit skillnaden. Gud vill hava glada barn. Sorgen är djävulens verk — den sorg som driver bort från Gud. Endast den sorg kommer från Gud, som driver människan till Gud. Ångesten hänfördes av Luther liksom all sjukdom till djävulen. Stundom ser det ut, som om lagen och syndakänslan vore helt och hållet djävulens verk. Men närmare undersökt, blir skillnaden påtaglig.

Detta gör Luther mera modern. Man säger: Han led av skulden, nutidsmänniskan lider av livets ve, dess tomhet, ödslighet. Det må vara en svaghet hos nutidsmänniskan, men det är så, hon plågas mera av tillvarons smärta än av sin samvetsskuld. Men Luther kände båda. Det religiösa problemet uppkom för honom icke endast ur samvetsnöden, utan lika mycket ur livets nöd. Melankolin betydde för Luther människotillvarons svårigheter i en så kännbar tillspetsning som möjligt. Luther har budskap så väl till den som är fridlös utan eget förvållande, som till den som våndas under samvetsskulden.

Melankolin var elak och påpasslig, tidtals farli-

Digitized by Google

gare. Vi återge läget, om vi — för vår räkning — urskilja tre moment, som för Luther gingo i ett, nämligen först den verkliga, på verkliga förseelser grundade skuldkänslan, som sökte och vann förlåtelse; för det andra ångesten, som inbillade Luther Guds misshag och falskeligen pådiktade honom synder eller vrängde det rätta, hans heliga plikt, reformationsverket, till synd; för det tredje båda i förening, då melankolin tog hand om samvetets grundade anklagelser för att i strid mot tron och Guds löfte skrämma bort Luther från förlåtelsen. Vore vi hjärterannsakare, skulle vi hos Luther kunna skilja mellan rena, oförskylda ångestkänslor, som då ovillkorligt hos den alltigenom religiöst inriktade mannen togo form av religiösa självkval, som han förklarade ur Guds vrede och djävulens anlopp, och sådana grundade samvetsförebråelser, som av tungsinnet förvärrades, så att de gjordes till hinder för Guds nåd. Skall man vara noggrann och undersöka, i vad mån Luthers religiösa läge äger tillämplighet på andra, måste man, så vitt jag ser göra denna tudelning eller tredelning i hans själanöd.

Men för Luther gingo de tre ihop till ett, eftersom de alla tre hotade honom med samma fördömelse och förtvivlan. Nu förstå vi katekesen. Moralismen kan icke komma tillrätta med denna himlastormande saligheтshunger. Rättskänslan råkar i förtrytelse över Luthers förklaring till sjätte bönen: inled oss icke i frestelse. Vilken frestelse? »Vi bedja i denna bön, att Gud ville beskydda och bevara oss, att djävulen,

Digitized by Google

världen och vårt eget kött icke må bedraga och förföra oss till vantro, förtvivlan och andra svåra synder och laster.» Den frestelse vari djävulen, världen och vårt eget kött inleder oss, vad är det för en frestelse? Naturligtvis sinnligheten, svarar man. Luther säger också ofta, att man i påvedömet, det är i den gängse kyrkliga praxis, endast sysslade med sinnenas retelser. Men Luther själv svarar som om det vore självklart: »vantro, förtvivlan och andra svåra synder och laster.» Ligger det någon rimlighet i en slik sammanställning? Vantro en last, förtvivlan en svår synd? Vart tar det sedliga omdömet vägen? Det går icke att skylla på översättningen. Tyska originalet har: Missglauben, Verzweifeln und andere grosse Schande und Laster — ännu brutalare. Och den latinska översättningen preciserar: in superstitionem, diffidentiam, desperationem atque alia gravia scelera et flagitia.

För Luther är allting religiöst bestämt. Syndens väsen består i brist på förtröstan,[1] sålunda i fjär-

[1] Härutinnan är Sören Kierkegaard sannskyldig lutheran. Motsatsen till synd betyder för Kierkegaard icke dygd, utan tro, förtröstan. Ty syndens väsen är förtvivlan, brist på förtröstan. Se andra delen av Sygdommen til Døden. — L. P. Larsen påpekar, att den religiösa tolkningen av syndens väsen göres allra tydligast av Jesus i motsats mot fariseernas moralism i liknelserna om det förlorade fåret och den borttappade penningen. Jesus tänker inte på de faror, som hotat det vilsna fåret i ödemarken. Jesus tänker inte på, att slanten for illa där den låg. Utan syndens väsen ligger i att vara borta från den, som man tillhör.

Digitized by Google

mande från Gud. »Brist på tro är all synds rot, saft och kraft.» Vantron har falska, skrämmande tankar om Gud och bevisar honom den grövsta förolämpning som är tänkbar, nämligen att tvivla på hans ord, på hans verk, på hans hjärtelag. Något värre kunna inga synder, brott och laster åstadkomma och innebära, än att de avlägsna själen från Gud och driva ut henne i mörkret utanför. Så sträng är hos Luther det andliga livets enhetlighet, att väsendet i all synd består i frånvaron av tro, och att tro ovillkorligt alstrar goda gärningar. Vi vilja i denna originella utläggning av Mästarens bön mot frestelsen skilja sedligt orätt: synd och last, från lidande: förtvivlan. Luther sammanför dem till ett. Men vi måste för att rätt förstå honom betänka den dubbla beståndsdelen i denna förtvivlan om Guds barmhärtighet: dels samvetets utslag, dels melankolin.

Sålunda betyder tungsinnet, att Luthers förtröstan är beprövad hjälp icke blott mot samvetets anklagelser utan även mot livets vånda och nöd.

IV. Ännu en fjärde väsentlig betydelse måste vi tillerkänna Luthers ångest för hans livsverk.

Det är uppenbart, att samma melankoliska själsdrag, som tvang honom att sätta allt på ett kort: syndernas förlåtelse, och som kom honom att i hela sitt föreställningsliv och tankeliv absolutistiskt, utan många nyanser och övergångar och sammansatta tillstånd och problem, röra sig i motsatsen: himmel och helvete, även har mäktigt bidragit till den ensidighet, som utmärker hans religiösa genius, och till den

Digitized by Google

våldsamma oresonlighet, varmed han reagerade mot personer och idéer, som icke voro genomträngda av melankolikerns allbehärskande hjärtenöd.

Slik inriktning på en enda synpunkt med uteslutning av alla andra har bortstött från Luther många vänner av och medarbetare på kyrkans evangeliska förbättring. Man retar sig på honom. Man finner Luther enveten, förstockad, bornerad och barbariskt orättvis mot sådana, som betraktade livets andliga intressen och ståndpunkter annorlunda än han. Men Luther kunde icke hjälpa det. Ångesten lurade. Vem kan i sådant själens krig på liv och död tänka på annat än att rädda livet? Han upptog i den sextonde av de 95 teserna Mäster Ekkehards beskrivning på helvete, skärseld och himmel såsom förtvivlan, halv förtvivlan och salighet. Men för Luther var denna tonskala fylld av ett starkare patos. Hela hans inre liv förflöt i helvete, skärseld eller himmel. Det fanns väl intet rum kvar för ett liv på jorden med dess mångfaldiga intressen? Är icke detta en paradox? Vem av religionens män har ställt sig mer bredbent på marken? Vem har brutalare påyrkat naturens rätt? Vem har ymnigare utlåtit sig om allehanda förhållanden? Vem har varit mindre eterisk, mer massivt jordisk? Luther själv förklarade ju, att ingen efter apostlarna så klargjort de världsliga ståndens uppgift i Guds rike. Ja, här är den ena sidan av Luthers anstötlighet: han är för fromheten alltför robust och ohelig. Men allt detta hade för Luther ett endaste mål: samvetets frid. Han kunde icke lugnt

Digitized by Google

skärskåda de andliga tillstånden och intressena i deras avtoningar och relativa berättigande. Utan livet i den jordiska kallelsen och hela tillvaron hade för honom en enda mening: befinner sig själen i förlåtelsens himmel eller i melankolins och samvetsnödens helvete?

Är detta sant, så betyder det ingenting mindre, än att Luthers melankoli haft en väsentlig betydelse för själva den religiösa grundsatsen i reformationen, människans fullständiga oförmåga (när det gäller frälsningen) och trons och nådens allenarätt. Har humorn bidragit till att hos Luther utrota varje förkonstling, varje yttre eller inre fasonering av fromheten och inverkat på reformationens sedliga grundsats, torde sålunda melankolin äga ett visst samband med förtröstans renhet från förtjänstlära och moralism — dock endast som egendomlig tillsats till hjärtats eviga och allmängiltiga behov.

Tungsinnet, hjärtats oro har drivit Luther utanför den hulda, men för vissa sinnen plågsamma omhägnaden av kyrkans förmynderskap, och kastat honom hjälplös i Guds armar.

Nu förstå vi bättre katekesen, särskilt bekännelsen till Kristus. Luther kände av egen erfarenhet alltför väl till de andra herrarna: »synden, döden och djävulen», under vilka han i tungsinnets svarta stunder känt sig »förtappad och fördömd», dömd av skuldkänsla och melankoli i förening, han kände den melankoliske djävulens skräckvälde, som visste att använda samvetet som plågoande. Så mycket hjärt-

Digitized by Google

ligare och mer jublande blir tonen, när han talar om den Herre som befriat honom från mörkrets våld: »förlossat, förvärvat och vunnit honom», för att han skulle »vara hans egen, bliva och leva under honom i hans rike och tjäna honom i evig rättfärdighet, oskuld och salighet». Mot bakgrunden av det själsmörker, vi här skönjt hos Luther, ter sig hans klassiska bekännelse till Kristus som hjältedikten om hans eget inre liv.

II

Mystikens utmynning i Luthers förtröstan

Åtskilligt tyder på, att uppfattningen av Martin Luther, hans person och verk, för närvarande befinner sig i en kris. Denna kan visserligen icke tänkas leda till någon allmänt erkänd Lutherbild, därtill är hans person för väldig och våldsam, därtill äro de religiösa motsatser, som spela in i omdömet om honom, alltför levande och betydelsefulla. Men omdömesgille forskare från motsatta håll sammanlöpa i en väsentligen förändrad och fördjupad insikt.

Ett gemensamt fel i tolkningen av Luthers personlighet och religion har varit, att man abrupt avskilt honom från kyrkans närmast föregående skeden. Inom det evangeliska lägret har Luther framstått som det gamla evangeliets nye härold efter en lång pa-

Digitized by Google

rentes av villfarelse och sedligt mörker. Man förvånar sig endast över, att den fryntlige och frimodige pastorn-professorn i Wittenberg, som den lutherska traditionen så småningom framskapat efter sitt beläte, på sin tid förmådde åstadkomma sådana omvälvningar.

Inom det romerska lägret har motsatsen mellan den föregående tiden och den store avfällingen gjorts om möjligt ännu mera abrupt. Luther betecknar för denna uppfattning en dubbel satanisk revolt mot kyrkan, nämligen dels förnuftets revolt, som inom protestantismen stannade vid halvt fritänkeri för att sedan i upplysningstiden och franska revolutionen framvisa sin egentliga innebörd, ett konsekvent och ateistiskt fritänkeri; dels viljans revolt, som med oinskränkt självrådighet satte sig upp mot allt vad auktoritet hette. Man förvånar sig endast över, att det lastbara monstrum, som kallas Martin Luther i den hävdvunna romerska opinionen, har kunnat draga till sig så många fromma och stora själar och förmår behärska en så väsentlig del av kyrkan i hennes fortsatta utveckling.

Gentemot en dylik brist på organiskt sammanhang i uppfattningen av Luther och kyrkan, en brist, som icke mildrats utan skärpts genom den Ritschlska skolan på evangeliska sidan och genom pater Denifles grundlärda smädesskrift på romerska sidan, har det, så länge jag sysslat med detta problem, synts mig vara nödvändigt att efterforska och fasthålla kontinuiteten. Man behöver icke läsa många sidor hos

Digitized by Google

Luther, förrän man märker hans inre sammanhang med den medeltida fromhetens gyllene linje i mystiken, även där han icke själv uppstämmer lovsånger till en Bernhards, en Taulers [1] eller »Tyska Teologins» ära. Varhelst religiös innerlighet mötte honom, kände han sig hemmastadd. Men mystikens inåtvända gudsumgänge visar under medeltiden i otaliga nyanser antingen en närmare frändskap med det nyplatonska uppgåendet i det All-Ena, nära befryndat med mystiken inom annan högre religion, eller en starkare påverkan från profeternas och evangeliets etiska patos och uppenbarelsens helige Gud, Jesu Kristi himmelske Fader. Det är den senare av dessa huvudriktningar inom medeltidskyrkans mystik, som kommer till genombrott i Martin Luthers själ.

Denna uppfattning har fått en intressant bekräftelse genom Friedrich Heilers undersökningar. När han under sina studier av bönen kom till Luther, lät han sig icke hejdas [2] av den inom hans religiösa område, den romerska delen av kyrkan, gängse fördomen mot Luther såsom en i grunden ogudaktig sälle, hos vilken man allra minst kan tänka sig uppriktig och

[1] Så samlades Luthers utsagor om Tauler — som enligt reformatorn knappast hade sin like som skribent efter apostlarne — i den år 1672 i Frankfurt am Main utgivna tyska upplagan av Taulers Medulla animae, och i ett förord år 1644 av Christian Hoheburg bevisas, hurusom Tauler såsom praktisk religionslärare föga befattat sig med Roms villfarelser.

[2] Såsom nyligen berättats i När stunderna växla, Fjärde samlingen, sid. 60.

Digitized by Google

ödmjuk bön. Utan han fördjupade sig i Luthers skrifter och fann snart, att han från den heliga Teresas och andra mystikers överhettade luftstreck kom till en flödande rik källa med friskt och rent vatten. Samtidigt igenkände han i detta böneliv drag från medeltidens folkpredikanter och själar, som rönt starkare inverkan av Skriften.

En uppmärksam läsare av Hartmann Grisars jätteverk om Luther kan göra en liknande iakttagelse, om än den hedervärde författarens något filiströsa måttstock på religionens stormän hindrar honom från att själv klart inse ett dylikt sammanhang.

Så mycket tydligare framträder detta sammanhang i de skrifter, i vilka den katolske kyrkohistorikern, professorn i Paris, P. Imbart de la Tour, medlem av franska institutet, nedlagt sina reformationsstudier. Ser man på precisionen i hans metod, på de nya områden inom vilka han klarlagt den evangeliska och bibliska reformens historia i 1500-talets början, vidare på den nobla och religiösa uppfattningen och på framställningens franska klarhet, tvekar jag icke att ställa denne forskare på höjdpunkten av hittillsvarande Luthertolkning inom den romerska kristenhetens område, om också en Döllinger hade en starkare genklang för tonen i Luthers själ.

I »Les Origines de la Reforme», vars tredje del utkom 1914, behandlas evangelismens stora tid mellan 1521 och 1538. Imbart de la Tour tecknar här först den bibliska reformrörelsens huvudgestalter Luther, Erasmus, Lefèvre d'Etaples, som var medel-

Digitized by Google

punkten för evangelismen i Meaux, för att sedan skildra rörelsens utveckling, dess hänförelse för Luther, dess mångfaldiga inslag och växlande skeden, tills den kyrkliga förbättringsivern skilde sig från Luthers och hans lärjungars verk, eller, för att bruka författarens egen terminologi, till den definitiva åtskillnaden mellan reformismen, som fasthöll sambandet med Rom och aldrig blev våldsamt och ändgiltigt avvisad därifrån, och reformationen.

Bland de inflytelser, som verkat bestämmande på Luthers åskådning, får Augustinus vederbörlig plats. Augustinismens »fruktansvärda motsatser» mellan anden och bokstaven, nåden och friheten, evangeliet och lagen motsvarade Luthers egna böjelser. Han drogs även till det inre livets medeltida mästare, som augustinismen i ringare eller högre grad besjälat. Bernhard, Gerson och i synnerhet Tauler blevo hans förtrogne. I motsats mot skolastiken igenkände Luther hos sådana andar den kristna erfarenhetens hemligheter. Människans intighet, nödvändigheten för henne att bliva medveten om naturens fullkomliga oduglighet och nådens suveräna makt, dylika mystikens grundartiklar ingingo från början i Luthers teologi, vars inventarium Imbart de la Tour uppgör under följande fyra rubriker: nominalism, augustinism, mystik, kristen humanism. Luthers långt drivna mystik skilde honom från den hävdvunna teologin och skapade en kristendom för själens liv, för den inre upplysningen och nåden, icke för verksamhet, förnuft och frihet. Andra, som voro mer självviska eller

Digitized by Google

mer försiktiga, nöjde sig med att bedja eller sucka och funno i munkfromheten eller i utövandet av lekmannens kristliga dygder frid och frälsning. Men Luther krävde mer. Han behövde såväl för kyrkans pånyttfödelse som för sin egen själ en ny tolkning av kristendomen.

Denna framlade han i kommentaren till Romarbrevet 1515—1516, där »jämvikten mellan läran om nåden och läran om gärningarna är förstörd», och där angreppet riktas mot den klassiska läran om människans värde. Nej, fördärvet har inträngt i människans innersta väsen. Därför finns det endast en enda gärning, som är värd och möjlig att utföra för henne, nämligen ånger och bot, fördömelsen av oss själva. Härigenom förbereda vi nådens verk. Så mycket hade Luther dittills tillerkänt människan. Men nu tager han år 1516 det avgörande steget till den ytterliga mystik, som förnekar varje medverkan från människans sida. »Vi födas alla och dö i synd, det är i orättfärdighet, och äro rättfärdiga endast i kraft av den barmhärtige Gudens tillräknande genom tron på hans ord.» [1]

Vem har med samma energi och vreda vältalighet som Luther åtalat människonaturens fullständiga och obotliga fördärv? Paulus hade lärt honom. Våra

[1] Ideo omnes in iniquitate, id est injustitia, nascimur morimur, sola autem reputatione miserentis Dei per fidem verbi eius justi sumus.

Joh. Ficker, Luthers Auslegung zum Römerbrief II, sid. 121.

Digitized by Google

bästa gärningar äro synder. Endast Gud gör dem goda, därigenom att han räknar dem för goda. Död och undergång åt människans fria val, den avgud, som delat makten med den sanne Guden och som rövat från människan hennes trygghet. Det enda hos människan, som är rent och gott och obefläckat av synden, det är tron, förtröstan allena, vårt »enda verk»,[1] men ingalunda vårt verk, ty tron kommer icke från oss, utan åstadkommer utan vår medverkan vår frälsning. Tron är »andens lydnad». Sålunda får den icke förväxlas med bejakande av sanningen i kyrkans lära, utan den är Kristi egen mystiska närvaro hos oss, som verkar både bättring, vilja och gärning. Med de tre orden synd, rättfärdiggörelse, tro, har Luther tecknat sin radikala, mystiska frälsningslära.

Tankens arbete hade under kyrkans flydda tidsålder sökt åstadkomma enhet och harmoni mellan Guds och människans andel i frälsningsverket. Den store mystikern Augustinus hade ett ögonblick avbrutit denna process. Den återupptogs med så mycket större framgång av medeltidens kyrkolärare, tills Thomas ab Aquino framlade sin storslagna syntes av tro och vetande, av nåd och frihet. Den följande teologin orkade icke fasthålla syntesen. Den kristliga erfarenhetens krav gjorde sig gällande. Vi skönja hos Occam en upplösning. Men hos Luther har medeltidsskolastikens klassiska tradition slagit över till sin motsats, en ren fideism. Tron allena gäller. Det, som det kristna tänkandet sökt försona och förena, söndersli-

[1] Enligt Johannesevangeliet 6, 29.

Digitized by Google

tes våldsamt, såväl i läran som i livet. Varje mänskligt bidrag uteslutes från kunskapen om Gud och från trons liv, och endast mystikern bland kyrkans store fäder, Augustinus, får gälla som evangeliets rätte tolk, men en Augustinus, som konsekvent radikaliserats i trosmystikens riktning. Tron ersätter och uppslukar i sig allt vad teologin hade tillerkänt såväl åt det mänskliga förnuftets förmåga som åt viljans frihet. Mystikens misstänksamhet mot båda blir här till en rasande fiendskap. Människan är icke längre Guds medhjälpare, utan människan är intet, och Gud är allt. I läran om förutbestämmelsen och om frälsningsvissheten vann denna mystik sin fulländning. Imbart de la Tour har icke svårt att visa, hurusom den enskilda själens genom Skriften vunna visshet om frälsningen åstadkommer en känsla av personlig självständighet i Gud, som icke böjer sig för den yttre auktoriteten i någon av dess former.

När författaren skall förklara den exempellösa framgången hos Luthers trosmystik, gör han gällande tre moment: hans utomordentliga personliga utrustning, den nationella hänförelsen i hans verk och folkligheten i hans språk och väsen som gjorde den sachsiske profeten till de breda lagrens och hela nationens profet och satte honom i stånd att uppväcka all idealism och all sedlig kraft som slumrade i folksjälen. Till sist antydes en fjärde, djupare orsak till den lutherska predikans utbredning. Författaren anför från mars 1517 stycken ur Luthers tyska utläggning av Fader Vår för enfaldiga lekmän, och den omotståndliga

Digitized by Google

hjärtligheten i Luthers böneord avlockar honom detta tillägg: »Tusentals läppar i hela Tyskland, ja i hela Europa, upprepade detta eldiga samtal. Millioner hjärtan togo det till sig för att ropa ut sitt elände och bedja om hopp och tro. I stället för en uttömd, blodlös, resonerande, stundom oresonlig teologi, som förlorar sig i logikens spetsfundigheter och systemens dunkel, i stället för grova eller lättfärdiga predikningar, som allt för ofta roa utan att undervisa eller som väcka anstöt för att uppbygga, framkom här ett enkelt praktiskt ord, mänskligt just i sin förolämpning mot människan, så genomträngt av bibeln att det nästan återgiver dess tonfall, stundom så befryndat med Kristus, att det tyckes vara en genklang av evangeliet. Hur skulle det religiösa Europa kunna vara okänsligt härför?»

Luther är för vår auktor den store »mystikern», som för att upphöja Guds makt och kärlek rubbade grundvalarna för sanningen lika väl som för moralen. »En intellektuell agnosticism, en psykologisk mekanism, en moralisk kvietism utgöra beståndsdelarna i Luthers kristendom. Ja, denna kristendom är egentligen endast en förtvivlad längtan efter visshet och tröst. Det som Luther söker i religionen, är mindre en regel än en förtröstan, mindre ett ideal för fullkomning än en avgrund av barmhärtighet», och »liksom Luthers fideism omintetgjorde troslärans universalitet, så hotade hans mystik att förstöra varje allmängiltig regel för handlandet».[1] Vi tillägga: Luther löste

[1] Jag citerar här Imbart de la Tour's uppsats i refor-

Digitized by Google

icke problemet om Guds förhållande till själen. Det är sant. Men har icke Imbart de la Tour rätt, när han kallar detta problem ett evigt problem och skiljer mellan två grupper i dåtidens religiöst vaknande mänsklighet. De kunde icke tillfredsställas av ett och samma svar. »På ena sidan funnos de som drevos till reformationen av en sedlig kris och av evangeliet begärde inre tröst och visshet om frälsning; på andra sidan funnos de, som lösgjordes från den gamla teologin genom den nya kulturen och som väntade en enklare och förnuftigare tolkning av bibeln, en formulering av sanningen och en regel för uppförandet.» Bredvid Luther, mystikens heros, får Zwingli platsen såsom de rationalistiska strävandenas fullkomligaste uttryck, och över dem bägge ställes Calvins[1] verk som en kompromiss, lika mycket genomträngd av den klassiska anden, vilken saknades hos Luther, som av reformationens grundläggande dogm. Lagen och evangelium blevo hos Calvin på varandra följande grader av samma uppenbarelse. »Teologin blev ett ordnat, sammanhängande, mäktigt system, vars inflytande från början blev vidsträcktare än Luthers och som skulle utgöra det verksammaste hindret mot den religiösa individualismens framsteg.»

mationsnumret av Revue de Métaphysique et de Morale december 1918.

[1] Det är riktigt, att determinismens store teolog också blev sedlighetens och pliktens store teolog. Jämför den lutherske etikern E. Ehrhardts uppsats i samma digra reformationshäfte av Revue de Métaphysique et de Morale sid. 612 ff.

Digitized by Google

Man skulle kunna diskutera satsen om Lutherdomens individualism gentemot Calvinismen. Och frågan är, om icke vår auktors egen harmoniserande religionsåskådning fått väl mycket att säga i teckningen av Calvin, som utan tvivel var Luthers mest autentiske och inflytelserike lärjunge. En samvetsgrann tysk Lutherforskare, Karl Holl, har i sitt nyligen utgivna sammelverk om Luther uppvisat, huru mycket av det, som i Ernst Troeltsch's storlinjiga och breda framställning och allmänt i läroböckerna tillskrives Jean Calvin, både vad sedlighet, kultur och religion angår, rikligen är till finnandes hos Luther. Men Imbart de la Tour har rätt, då han finner den andra generationens män jämte Melanchton och Erasmus mera njutbara för det kyrkliga reformprogrammets bildade vänner i allmänhet än Luthers vulkaniska natur och vad författaren kallar det »sachsiska evangeliet» — i sanning en slående kontrast inom ramen av samma kristendom mot vad Paul Sabatier kallat för det »umbriska evangeliet».

Luther bekämpades av Erasmus, Budé och Thomas Moore. Huru många missförstådde och missbrukade icke hans idealism? Luther var själv bäst medveten härom. Vår författare skriver: »Man kan visserligen icke förneka, att trons kraft förmår skapa kärlek och dygd...., men endast hos ett ringa antal. Människan har alltid behov av disciplin, och hon kämpar, endast om hon vet sig vara i stånd att segra. Det var följderna av denna lära lika mycket som dess grundprincip,

Digitized by Google

som gjorde det sextonde århundradets stora sammanstötning oundviklig.» När man läser sådana ord, påminnes man ovillkorligen om, vad Luther mer än en gång yttrade och skrev inför människors oförmåga att fatta hans evangelium. Han menade, att det stora flertalet borde ha stannat kvar under påvedömet, ty hans predikan var endast för själar som sökte tröst och hjälp i förtvivlans nöd. Så till vida som människan i allmänhet behöver förbliva under tuktomästaren och endast i sina högsta och bästa stunder förverkligar Guds barns frihet, kan man beteckna Luthers grundsats såsom lämpad för endast vissa människor och tillstånd, i motsats mot en religiös pedagogik, som är lämpad för alla — utom just för själanöden. Men över pedagogiken står ändå idealet.

Vår auktor klandrar Luthers mystik, därför att den negerar människans förmåga. Men det inom romerskkatolsk teologi relativt nya och betydelsefulla i Imbart de la Tours tolkning är, att Luther får sin rätta plats, som varken evangelisk eller romersk åskådning hittills i allmänhet tillerkänt honom, i raden av kyrkans store mystiker. En annan katolsk författare i reformationsvolymen av »Revue de Métaphysique et de Morale», J. Chevalier, låter, även han, Luther av den föregående kyrkliga traditionen bibehålla endast Mäster Ekkehards och Taulers kvietism, Occams kritiska nominalism och Augustini pessimism. Här befinna vi oss så långt som möjligt ifrån den hävdvunna romerska åskådningen. Vi bortse i detta sammanhang alldeles från de laster, varmed man prytt

Digitized by Google

Luthers personlighet, och tänka endast på den gängse uppfattningen av hans lära, en uppfattning, som ingalunda begränsas till den romerska teologins område, utan som även går igen i vida kretsar av den evangeliska kristenheten och hos dem, som ställa sig främmande för den kristna traditionen.[1] Vad är det som man hos Luther vanligen finner klandervärt eller berömvärt, allt efter den egna ståndpunkten, men i varje fall epokgörande? Svar: Han gav åt det mänskliga förnuftet och åt den mänskliga självbestämningen ett utrymme, som de icke ägde före honom i kyrkan och som de fortfarande icke äga inom Roms kristenhet. Man kan finna detta betänkligt, man kan beteckna det som ett ödesdigert avfall ifrån kyrkans betryggande auktoritet och en begynnelse till alla vådliga avfall och revolutioner. Man kan på andra håll hälsa Luthers erkännande av det mänskliga förnuftet som en befrielse och ett framsteg, dock icke fullständigt eller tillräckligt, eftersom han stannade i en religiös erfarenhet av Guds i Kristus uppenbarade makt och icke proklamerade andens frihet från varje övernaturlig tro. Man kan inom en tredje krets hylla Luthers verk som en väl avpassad medelväg mellan den mänskliga frihetens slaveri inom Roms kyrka och fritänkeriets eller sekternas tygellösa individualism. Ingen av dessa tre värderingar träffar enligt min mening det rätta. Nu kommer här ifrån den katolska teologins finaste franska skolning en historiker av rang och tilldelar åt Luther en helt

[1] Se När stunderna växla och skrida, IV, sid. 176 ff.

Digitized by Google

annan, ja, en rakt motsatt plats i andens värld. Även Imbart de la Tour ser i Luther en avfälling. Luther gick över gränsen från den rätta läran och från kyrkans tradition, men icke över den gräns som vetter åt det mänskliga förnuftets oinskränkta domän, såsom man hittills i skilda tonarter förkunnat, utan över den motsatta gränsen, där mystikens inåtvändhet lämnar bakom sig varje uppskattning av människans vilja och varje respekt för människans förnuft och hamnar i Guds envåldsmakt; människans förmåga att med tanke och gärning uträtta något för sin salighet blir där till intet, och Gud blir allt i alla. Motivet till Luthers verk är sålunda icke i någon mån rationalistiskt, utan rent religiöst, såsom vi sett i Luthers utläggning av Fader vår.

Ingen högre ära kan bevisas någon, än att man litar på honom. Den som tror på Gud ärar honom. Ju fullständigare hela äran tilldelas Gud, utan att människan behåller något för egen del, desto tryggare blir den svaga människovarelsen. Hänvisar oss icke Jesus själv till en enda gärning, som dock icke är vår gärning, utan det förtroende Gud ingiver oss. »Vad skola vi göra för att utföra Guds gärningar?» Jesus svarade enligt Johannesevangeliet 6, 29: »Detta är Guds gärning, att I tron på den han har sänt.» Luther överensstämmer med Johannes.

Sedan blir det en särskild fråga, huru den mänskliga tankens fria utövning av sina möjligheter i verkligheten gestaltar sig hos förtröstans mystik, som

Digitized by Google

borttager varje slags hälftenbruk mellan människan och Gud. Eftersom intellektualismen här blir övervunnen och tron uppfattas som förtröstan och frälsningsvisshet, icke som förståndets lydiga antagande av de satser vilka kyrkans auktoritet påbjuder, så blir tankelivet icke av religionen bundet genom ett åliggande att stanna inom vissa av kyrkoläran bestämda yttre gränser, utan en inre princip, gudserfarenheten, får frihet och skyldighet att medelst det mänskliga tänkandets prövning och undersökning genomtränga och klargöra de spörsmål som historien, Skriften och människolivet i dess helhet erbjuda. Av frukten känner man trädet. Man kan jämföra den evangeliska och den romerska teologin med hänsyn till forskningens frihet. Men hela denna fråga vidkommer oss mindre i detta sammanhang, där det gäller att utröna, huruvida Luthers väg var rationalistens eller mystikerns, om den var emancipation eller innerlighet.

Imbart de la Tours uppfattning innebär ingenting mindre än en revolution. Det är klart, att den icke kan slå igenom inom beräknelig tid i den allmänna opinionen. Men det är nog, att den inses och erkännes av forskare och teologer med andlig och vetenskaplig hemul. Här har forskningen inom den evangeliska traditionens område att lära lika väl som romersk teologi. Vi hava full rätt att tala om en kris, som Lutherforskningen nu genomgår och som svårligen kan få någon annan utgång, om jag håller mig till de vederhäftige forskarne, än att man på olika håll enar sig om, att erkänna Luthers lidelsefulla själs absoluta

Digitized by Google

och paradoxa sätt att betrakta Gud, människan och världen, samt att man antingen häri ser en farlig överdrift, ett överskridande av måttfullhetens och den klassiska fromhetens gränser, eller tolkar hans fromhet som ett fullföljande och ett genombrott av vad som mera blandat och oklart rört sig i många innerliga själar under kyrkans föregående århundraden och som hos Luther utgestaltades till ett gudsumgänge i profeternas och evangeliets ande.

Digitized by Google

VETENSKAPEN SÅSOM MÄNSKLIG LIVSFORM

Digitized by Google

Digitized by Google

Vetenskapen såsom mänsklig livsform

Det kan te sig besynnerligt, att jag, en kyrkoman, då jag haft äran mottaga den danska studentföreningens vänliga inbjudan, väljer ett ämne om vetenskapen. Detta har tre anledningar.

Först en personlig. Det mesta av min andliga kraft har jag ägnat åt religionens utforskning. Ingen del av mitt alltför mångskiftande och dock kanske i grunden enhetliga arbete har skänkt mig en renare tillfredsställelse. Då jag står öga mot öga med den studerande ungdomen vid Köpenhamns universitet, är det mig ett kärkommet tillfälle att säga ett ord härom.

Vidare äga enligt min mening de tre drifter hos människan, som göra henne till människa i egentlig mening, nämligen kunskapsdriften, idealhungern och gudslängtan, på djupet en innerlig frändskap med varandra.

Men egentligen har jag valt detta ämne för världskrisens skull i vilken vi stå. Nyss trodde man vetenskapen om allt. Fanns det i vår civilisation en gud eller en avgud som dyrkades, så var det vetenskapen och utvecklingen, vetenskapen med dess nya insikter, med dess uppfinningar och tekniska herravälde över naturen, såsom förnämsta villkor för mänskligheten utveckling. Man satte vetenskapens

Digitized by Google

fackla högt i spetsen för släktets tåg. Kanske hindrade hennes livliga sken rent av många att se himmelens stjärnor. Men mörkret, som kom över världen, var icke ett åskmoln, som våldsamt men snabbt urladdade sig för att uppfriska och rena luften. Nej, de som så trodde — och vem ville icke ha kunnat tro det, om det varit möjligt, — hava kommit på skam. Ser Ni icke, unga ämnesvänner, hur mörkret smyger sig allt tätare över hela vår världsdel med dess civilisation? Och i natten fladdrar vetenskapens fackla matt. Många, som nyss muntert höjde henne, vilja nästan ställa henne i skamvrån. Allmänt menar man, att hon, vad hon än duger till, i varje fall aldrig kan tjäna såsom vårt släktes ledning genom tiderna. Icke ens en omvälvande och epokgörande forskningsbragd förmår ändra ett slikt omdöme. Det förkunnas på alla språk och alla tonarter av dem, vilkas ord det närvarande släktet begärligt suger i sig, att vetenskapen har visat sin oförmåga, och att det som tiden och släktet och alla tider egentligen behöver är hjärtats godhet. Har icke det grymma franska ordet vunnit genklang, att, om vetenskapen infinner sig i nationernas samfund, bör den rättvisligen uppträda i blodig dräkt. Ty vetenskapen har djävulskt mångfaldigat förmågan att brutalt eller långsamt fördärva och döda på ett sätt, varom gångna släktled icke ägde någon aning. Vetenskapen, menar man, ligger bortom gott och ont och kan lika gärna bliva ondskans, som godhetens tjänare.

Under solförmörkelsen över vår odling och inför

Digitized by Google

dylika hårda domar över vetenskapen blir mer än en av odlingens och vetenskapens trogna vänner illa till mods. Den originelle domprosten i St. Pauls domkyrka i London, William Ralph Inge, platonist och mystiker, stilkonstnär och talare, sanningssägare och ironiker, påyrkade i fjol bildandet av ett sällskap för att, så gott sig göra låter, skydda vetenskap och humanism mot undergång i barbariets tidsålder, som enligt hans mening nu stundar eller snarare redan är inne. Förslaget liknar i vissa delar vad som finnes i Sigtunastiftelsen och vad som Manfred Björkquist avser med den. Liksom klostren i medeltiden skall en sådan sammanslutning av dem, som önska frihet att leva efter vad de anse vara rätt och som icke vilja låta sig förkvävas av nivelleringens förtryck, rädda igenom tidernas mörker till sena efterkommande åtminstone spillror av den andens odling, som vi mottagit från Israel och Hellas och förökat dels med andar sådana som Dante, Shakespeare och Goethe, dels med västerlandets fria forskning. Jakobinerna läto Lavoisier undergå guillotinen, eftersom de icke hade något bruk för kemister. Kyrkan brände Giordano Bruno och kastade Galilei i fängelse. Vetenskapen är nu en gång för stark för att avrättas av kulturens två fiender i vår samtid: de världsförbättrande våldsmännen och Roms ultramontana falang. Med dessa frihetens vedersakare kan vetenskapen aldrig sluta fred, och eftersom, enligt Ralph Inge, som är en vetenskapens troende, religionen har till en huvud-uppgift att »hindra andens

Digitized by Google

sköna frukter från att gå förlorade», så bör ett slikt sällskap äga en religiös grundval. »Ty religionen har en starkare sammanhållande kraft än något annat band.» Inge uppställer till och med åtta punkter i sin moderna lekmanna-klosterregel till vetenskapens skydd. Grunden skall vara tro på absoluta andliga värden, som är gemensam för kristendom och platonism. För det andra skall sällskapet icke sammanknytas med någon religiös organisation. För det tredje måste det lyda vissa asketiska bud för nödig självtukt, såsom avhållsamhet från alkohol och tobak för män, från dyrbara dräkter för kvinnor. För det fjärde måste ett enkelt levnadssätt med pliktuppfyllelse och disciplin föreskrivas. För det femte skola de stora städerna undvikas, och friluftsliv på landet föredragas. För det sjätte skall varje medlem förbinda sig att i sitt fack göra sitt allra bästa. »De som tillverka goda varor hysa aktning för varandra. De som tillverka dåliga varor förakta varandra och hata sitt arbete.» För det sjunde skall man, utan att helt och hållet draga sig tillbaka från världen, äga tillfälle till samliv i stillhet. Sällskapets lekmannakloster böra äga goda bibliotek och laboratorier med tillfälle till vetenskapliga undersökningar. För det åttonde och sista, framkastas tanken på en särskild dräkt för medlemmar av båda könen.

Jag ser icke saken så pessimistiskt som min kollega i Londons domkyrka. Jag tror, att vetenskapen som livsform orkar fortleva utan dylikt skydd. Men nog ställes nu vetenskapen på avknappning, i den mån den

Digitized by Google

icke tjänar till att tillfredsställa släktets ivrigaste längtan, törsten efter guld och makt. Sanningsforskningens och de humanistiska vetenskapernas målsmän lida flerstädes betryck, som i hungersnödens länder blir förfärande. Män med världsberömda namn trängas, för att samla en smula värme och icke förfrysa, i samma rum med hela sin familj och sin tjänare, om de hava råd att skaffa sig någon hjälp, och de få en föda, som för de flesta ibland oss skulle tyckas omöjlig att förtära. Forskare, vilka nått utanför de kända områdena och vidga släktets kunskap mer än andra förmå, hindras av enskilt och nationellt armod att fortsätta sitt arbete. I stället skall tilläventyrs samma vetenskap uppbäras av andra med klenare andliga resurser, men med borgarrätt utanför svältens länder.

Märker Ni här i Danmark på samma sätt som vi rusningen ifrån teorin, vetenskapen och sanningssökandet till praktiska sysslor, som bereda snar och god utkomst? Häri ligger en nyttig reaktion emot tidigare obekymrat drömliv och vetenskapande. De unga vilja hastigt bliva självständiga och icke ligga sina föräldrar och andra till last. Men för vår kultur är denna tendens farlig, för den enskildes utveckling och för hela samhällets andliga och sedliga odling. I den hastigt påkomna och kanske växande ringaktningen för vetenskaperna, då de icke omedelbart skaffa vinning, ligger en större fara för vår odling än vi gärna vilja se.

Mot underskattningen av vetenskapen anför jag tre gensagor.

Digitized by Google

Först och främst har vetenskapen under storkriget mångdubblat icke blott förstörelsen utan även läkedomen och hjälpen. Ingenting har bättre hävdat och höjt den arma mänsklighetens och kristenhetens heder och självaktning under dessa år än vad läkekonst, läkare och sjukvård uträttat. Det omöjliga har åstadkommits både av läkarevetenskapen såsom sådan och av dess utövares personliga mod och självuppoffring. Medicinen är icke blott en av vetenskapens grenar, utan utgör ett för vår kultur egendomligt inslag. Det var ingen tillfällighet att Buddha oupphörligt i sin predikan använde bilden av en läkare. Dock talade han mer om läkarens recept än om hans personlighet, detta i enlighet med Nirvanametodens likgiltighet för personlighet och historia. Ett sekel senare kallade Sokrates sin uppgift för födselhjälp, och det finns skäl för den meningen, att läkarevetenskapen påverkat Sokrates' burdusa omtanke om medmänniskorna. Ingenting kan härvidlag vara mera upplysande än en jämförelse mellan hans äldre och yngre samtida, Demokritos, endast naturforskare, och Hippokrates, naturforskare av kärlek till människorna.

För Jesu vidkommande är saken klar. Hans kallelse uppdelas av honom själv och evangelisterna i två likvärdiga hälfter: »Han predikade evangelium om riket och botade alla slags sjukdomar och all slags skröplighet bland folket.» Vanan att betrakta Jesus uteslutande som predikant och att där bredvid bagatellisera eller ignorera vad man endast finner vara en besynnerlig och missuppfattad roll såsom under-

Digitized by Google

görare, tillhör falska föreställningar, som kommit i svang rörande kristendomen. Det är uppenbart, att Jesus och hans samtida satte den kroppsliga hjälpen lika högt i hans värv som förkunnelsen. Läkarens arbete och läkarevetenskapen utgöra därför en lika direkt fortsättning av Jesu levnad som kyrkans predikoverksamhet. Se läkarens anspråkslösa tapperhet! Han offrar vila och bekvämlighet. Han riskerar sitt liv. Han frågar icke vem den sjuke är, nog att han är en lidande medmänniska. Läkaryrket är hans levebröd. Men han utövar det som en hjälp åt nästan. Han gör sitt yttersta. Mitt i vår fredliga eller skakade tillvaro verkar stillsamt en heroism, som just ingen tänker på. Läkaren själv ser ingenting märkvärdigt alls i sitt mod och sin ansträngning. Det är den enklaste och naturligaste sak i världen. Sådan är den äkta läkaren i kristenheten. Var finnes i hela vår odling skönare prov på ett sinnelag, som är betecknande för Kristus och evangeliet? Så mycket om läkaren och hans vetenskap.

För det andra bör ett ord sägas om den forskning, som icke vinner några resultat i form av flygmaskiner, undervattensbåtar eller serum. Efter den ohyggliga uppenbarelsen av teknikens moraliska eller rättare omoraliska likgiltighet borde de humanistiska vetenskaperna komma till heders. De hava länge fått leva av de smulor, som fallit från naturforskningens bord. Men är det något som höjer människan, så är det förvisso hennes drift att söka sanningen för sanningens egen skull. Hon vill vinna klarhet om det

Digitized by Google

som varit och är. Det kan giva överblick och ledning åt hennes handlande. Men forskningen drives icke av praktiska ändamål utan av behovet att vinna kunskap och klarhet. Jag tänker särskilt på den forskning, som har till föremål människans själsliv och historia och tillvarons väsen. Anquetil-Duperron skrev för halvtannat århundrade sedan, att människan ävlas att studera allting, himlakropparna och havsdjupet, naturens alster och lagar, blott icke människan själv. När det nyttiga nu kommit så grundligt till korta, borde det onyttiga studiet bliva en smula erkänt. Mänskligheten borde känna igen sig själv och sin adel i hänförelsen för att veta, kosta vad det vill, huru det hela och allt enskilt hänger ihop.

Men vetenskapen är icke blott ett nyttigt eller onyttigt studium. Vetenskapen har icke blott ett objekt, det må nu vara naturen eller människan eller tillvaron själv. Utan vetenskapen har även ett subjekt, som är den frågande och forskande människoanden. Man glömmer gärna bort, att vetenskapen icke blott vinner eller icke vinner resultat, utan att vetenskapen är en form för mänsklig verksamhet och tillvaro, en form som präglar vetenskaparen på egendomligt och omisskänligt sätt, en mänsklig livsform, som enligt tillvarons lag alltid måste bliva ett ringa fåtal förbehållen. Således en mycket aristokratisk livsform, men en som genom själva sitt arbetssätt obarmhärtigt slår ihjäl högfärden hos alla sina sannskyldiga idkare. Vill man i folklig medkänsla välvilligt söka bibringa vetenskapens livsform åt ett större antal, så går den

Digitized by Google

förlorad. Den upplöses och dunstar bort eller, vad värre är, den slår över till sin motsats, en slags demokratisk kunskapshögfärd.

För övrigt är det icke sagt, att man gör det stora antalet någon tjänst med att inbilla dem, att vetenskap kan utan vidare läras. Ty den är en sträng, mycket fordrande, ja obarmhärtig herre. Sanningen nöjer sig icke med någon tjänareställning hos människan. Då mister den sina vingar, då faller den till marken.

Vetenskapliga anstalter och skickliga pedagoger bland forskarna kunna på ett jämförelsevis lättvindigt sätt bibringa sina lärjungar en slags vetenskaplig metod. Så och så skall det gå till. Vetenskapen blir ett hantverk, som man ofelbart lär sig, om man endast vill offra de nödiga åren eller terminerna som lärjunge och gesäll. Vi begynte före kriget få en ledsam erfarenhet av denna massproduktion av så kallad vetenskap. Den rörde sig uteslutande i specialiseringens tecken. Se här en begränsad uppgift. Jag kan överblicka det hela. Jag har stoffet i mina händer. Jag vet var källorna finnas. Jag lämnar uppgiften åt en lärjunge och säger, hur han skall bära sig åt. Han lyckas ungefär som när ett barn med tålamod efter en given metod sätter ihop bitarna i en bygglåda.

Men har en sådan förvärvad skicklighet något att göra med sanningstörst? Den kan saklöst avvara vad som är för vetenskapen lika viktigt som den strikta metoden, nämligen fantasin. Varken ana-

Digitized by Google

lysens skärpa eller den förmåga att dikta verklighet, som syntesen innebär, kommer här till synes. Konsten förvandlas till hantverk, knappast ens till ett konsthantverk. Dylika vetenskapens idkare kunna vara nyttiga som hantlangare, men de hava icke någon känsla av att sticka ut aldrig så litet från stranden på det stora obekanta. Och drivas de icke av sanningstörsten, så åstadkommer icke det vetenskapliga arbetet hos dem sin förädlade typ av släktet människa.

Man har vant sig att sammanställa vetenskap med overldslighet. Det är sant och riktigt. Men när den allmänna meningen i forskaren tror sig hava att göra med en konfys och opraktisk, frånvarande och besynnerlig stugusittare, så förväxlar man bland annat vetenskap och lärdom. Det finns mångslukare och intresserade minnesvirtuoser, som med alla sina kunskaper aldrig haft en aning om självständig undersökning, utan ständigt opererat med det redan vunna. Och när nya områden verkligen öppnas för vår kunskap, så har det visat sig ligga en sedlig fara, en frestelse till uppblåsthet, egensinne och rätthaveri i att syssla med något specialfack, där ett mycket ringa fåtal äro hemmastadda, där kritiken och självkritiken således lättare utebliva och där resultat vinnas utan någon egentlig spänning av andens krafter.

Unga vänner, har Ni sett forskaren?

Jag råkar honom ibland. Jag sitter och hör på,

Digitized by Google

hur problemet för honom kompliceras. Det blir, som det kan tyckas, hopplöst invecklat, i samma mån som han verkligen vill utforska någon aldrig så liten del av naturens hemlighet och icke nöjer sig med mindre. Jag hör, hur nöden blir uppfinningarnas moder. Hur hans metod under arbetet skärpes och förfinas, hur han finner på sätt att få sjukliga förändringar i organismen att framträda under mikroskopet, hur nya, alldeles oväntade moment gripa in och försvåra det hela, kanske i samma ögonblick, som han tror sig hava funnit en plausibel och enkel lösning. Han nöjer sig icke med en abstraktion, som under givna förutsättningar låter honom vinna ett visst resultat, utan han vill komma saken själv inpå livet. Det är som att invigas i ett mysterium, och till sist, då jag analyserar min uppmärksamhet, så finner jag däri en god portion andakt. Det var forskaren själv, som bibragte mig den. Den vetenskapliga metoden verkar på honom som en sträng askes. Det är en helgd över hans arbete, vad än dess föremål månde vara, och denna helgd kommer ifrån hans egen person, ifrån den rening, som hans arbetssätt verkat i hans själ.

Eller jag lyssnar på forskaren, när han utvecklar för mig, hur det gick till, då han fann sin stora konstruktion. En överblick har gjort honom världsberömd inom vetenskapens värld och kommer nog att bevara hans namn igenom den västerländska forskningens hela historia. Hur kunde han hitta på en sådan sammanställning? Hur kunde han så fast

Digitized by Google

timra upp sin stora byggnad genom att i varje enskildhet taga med fynd och iakttagelser, som aldrig skulle ha fallit en vanlig människa in? Vad gav honom tålamod att under årtionden tålmodigt och tyst samla, sovra, jämföra, utleta typer, vinna sammanhang i det hela? Svar: Sinnets skärpa. Den skapande fantasin. Snillet. Rummet, där vi sitta vidgar sig. Det öppnas fönster över svindlande utsikter. En lyckokänsla kommer bröstet att svälla. Men det är mig omöjligt att stanna vid verket. Jag ser vad forskaren själv bakom sina mänskliga svagheter har blivit under sitt arbete. Han har fullständigt glömt sig själv, och inför denna raka och ödmjuka gestaltning av människan känner jag mig med mycken ringhet ändå stoltare över att vara människa.

Eller jag möter forskaren någon gång, när jag går ut och går på morgonen på Slottsbacken. Han har icke bestyr med mångahanda. Han upptages helt av det enda nödvändiga, och detta enda nödvändiga är för honom tankens problem, som han ständigt bearbetar i sin hjärna. Tråden spinnes icke smal och tunn. Utan allt massivare mängder av historisk lärdom välvas med i hans tankes rörelser. Slika mödor prägla hans drag och hans hållning. Den bräckliga kroppshyddan utstrålar vilja och ande.

Vad är det som larmar och brusar? Är det historien själv? Folken röra sig genom tidsåldrarna i ett enda villsamt virvarr. Gestalter stiga fram och försvinna. Indelningar, årtal, seklens nummer, tide-

Digitized by Google

varv, riktningar, grupperingar hava givit oss en viss reda och överskådlighet. Men här blandas allting tillsammans. Gränserna flyta ihop i folkhavets ständigt böljande svall. Våra indelningar sprängas sönder av andra sammanhang. Våra karaktäristiker förstöras obarmhärtigt av annorlunda beskaffade iakttagelser, som vi icke kunna förneka. Gängse generaliseringar vrakas. Det är icke utan, att vi inför denna syn på släktets historia förnimma något av samma skamsenhet, som kopisten till äventyrs känner, när han ertappas med de rutor han kritat upp på originaltavlan för att lättare kunna fatta och återgiva dess mått och linjer.

Vad betyder egentligen detta hopplösa myller, som tyckes trotsa varje kunskap och överblick? Ingenting mindre än att vi — från böcker och abstraktioner och metoder, eller hur man vill kalla de ofullkomliga försöken att i förenklad form, till lättnad och hugnad för den s. k. bildningen, reproducera vad som hänt i tiderna — flyttas ut i verkligheten själv, i historiens egen mångfald.

Vi stå där ganska yrvakna, liksom när våra ögon helt plötsligt bländas av ett landskaps överväldigande rikedom. Intrycket imponerar. Men vad kan du se? Allt och ingenting. Detaljerna flyta tillsammans. De äro alltför många och var för sig alltför märkvärdiga.

Men i fortsättningen går det oss också, liksom den som nyss kommit upp på en behärskande höjd och kastar blicken ut över landskapsbildens villsamma

Digitized by Google

mångfald. Ju längre blicken stannar på bilden framför oss, på varje enskild del av landskapet, desto mer upptäcka vi. Likadant med den historiker, jag här avser. En outtömlig rikedom på fakta tyckes här vara till hands. Gå vart som helst, till antiken eller till världskriget, till Japan eller till Sverige. Välj avlägsna, föga kända områden, där några dunkla namn och tilldragelser äro det enda, som ingår i den högre bildningen. Så småningom avteckna sig fasta konturer. Det blir liv och färger. Den ena underrättelsen tager den andra. Ett panorama rullas upp för undrande blickar.

Det förunderliga är nämligen, att icke några lagar eller allmänföreställningar tyckas giva stöd åt minnet och uppfattningen, utan sakerna, tillståndet, händelserna själva marschera upp, den ena efter den andra, de hopa sig, de tala sitt eget språk. Det är som att vandra på okända marker. Och även om vi tidigare gärna vistades inom vissa tidevarv och civilisationer, blir nu det gamla nytt. Det får liv, det återfår något av sitt eget liv, som kanske längesedan slocknat, men som ändå i samverkans fortgång i någon mån finnes kvar.

Inför denne ande märker man den jämmerliga fattigdomen i gängse allmänna beteckningar och uppdelningar. Allt hänger tillsammans. Kryckorna kastas bort. Vi ana vad det vill säga att vandra på egen hand i den urskog, som historien utgör.

Och nu sker ett nytt under. Landskapets linjer bliva verkligen omsider för ögat till en bild. Kraf-

Digitized by Google

ter, riktningar låta sig märkas. Det som sker får en innebörd. Motiven äro många och blandade. Ingen förenkling medgives. Ingen fariseisk lättvindighet sitter till doms. Men motiven äro icke likvärdiga. Skillnaden mellan rätt och orätt slätas icke ut. Att finna den försvåras i varje enskilt fall. Vi se endels. Men själva det sedliga omdömet skärpes och förstärkes.

Blir icke en dylik överlägsenhet i beskådande och bedömande, om icke likgiltig för människornas öden och lidanden, så åtminstone hård? Och blir den icke villsam, när den vägrar att taga parti för eller emot, eller när dess motsägelselust genast är, gentemot det färdiga omdömet, snabb att se även andra sidan på sakerna? Skall man här tala om metod, så betyder den en ständig försvåring av uppgiften. Det vetenskapliga idealet är ett ideal, som växer och blir otillgängligare i samma mån som man närmar sig det. Likadant med det sedliga omdömet. Tröstegrunderna rivas ner. Verkligheten frammanas utan den förmildrande inbillningens hölje. Ändå är det en styrka och hugsvalelse att höra mannen tala. Ty vår egen litenhet och varje hopplös situation inordnar sig i ett sammanhang med aldrig uttömda möjligheter. Blicken som stirrade sig blind på vårt tidsläge, lyftes upp, så att den kan överskåda eller ana mera av historiens rörelse. Ja, för denna inblick i händelserna har mer än en gång under de senaste årtiondenas historia följderna och framtiden tecknat sig så klart, att vi några få eller många år efteråt kunna taga

Digitized by Google

fram en text, som då kanske tillvann sig föga tilltro eller avfärdades såsom fantasi och olycksprofetia, och läsa i den med tydliga ord vad som sedan dess har inträffat.

Denna hjärna, som upptagit i sig en otrolig rikedom av stoff från alla århundraden, ur människolivet och människotanken med deras växlingar och historia, hon fortsätter oförtrutet att leta, inhämta, sovra, ordna. Vad som utföres är ett mottagande och skapande medarbete i själva livsprocessen. Samtidigt sker såsom omedveten biprodukt en fortsatt utgestaltning av det egna självet. Man frågar sig, om ett dylikt andligt innehåll har uttömt sin bestämmelse i och med den inverkan det tilläventyrs utövar på samtid och eftervärld. Man kan icke förlika sig med tanken på dess upplösning genom döden.

Men, såsom jag redan antytt, det mest imponerande i en sådan vetenskaplig livsform ligger ändå icke i vad som medvetet eftersträvats och vunnits i form av fakta, kritik och syntes, utan snarare i en slags biprodukt, som ofrivilligt gör sig förnummen mellan raderna och som adlar den intellektuella tjusningen till en själaspis. Omutligt allvarlig, sund och stärkande verkar på sinnet en atmosfär, som väl bäst kan kallas sedlig frihet. Den äger en livsuppehållande syrehalt som består av djup och oförgänglig förtröstan. — —

Det ligger i sakens natur, att de flesta studenter lämna universitetet utan någon egentlig föreställning

Digitized by Google

om vetenskaplig metod och i varje fall utan att hava erfarit den tjusning, som ligger i en självständig problemställning och undersökning. Akademin betyder för dem nya intryck och, som jag hoppas, vidgade vyer. Men egentligen bliva studierna nya läxor, som böra samvetsgrant inhämtas och som behövas för den framtida kallelsen. Ingen kan begära, att vetenskapen skall bliva livsform för alla studenter. Vad man kan önska är, att något av vetenskapens ande blir förnummet av samtliga, som äga förmånen att vistas vid ett universitet.

Eljest är det förunderligt att se, huru den vetenskapliga metoden kan underlätta de mest skilda sysslor för en människa. Jag vill därför icke säga, att vetenskapen är nyttig till allting. Men någon förtrogenhet med forskningen hjälper en att skaffa reda i sakerna, att ordna arbetet på rationellt sätt, att icke låta sig förvirras, utan taga i tu med uppgiften i fråga med en nyttig begränsning, som kan vinnas endast genom en klar överblick.

Jag ser det på mitt område. Misstänksamheten mot de vetenskapliga intressena i församlingstjänsten äro ogrundade. Det finns apostoliska naturer, det finns religionslärare, själavårdare och församlingstjänare, som göra ovärderlig tjänst utan att någonsin befatta sig med forskning. Underligt vore det eljest. Varken Jesus eller Paulus eller den helige Frans sysslade någonsin med vetenskap. Profetians gåva är ingalunda bunden vid någon vetenskaplig syssel-

Digitized by Google

sättning. Jag vill här icke utmärka några på andras bekostnad. Men när jag gärna ser på kartan över Uppsala ärkestift, och stannar med en tacksägelse och förbön vid den ena eller den andra av socknarna, så avteckna sig de präster, som syssla med forskning, såsom en icke oäven typ av församlingstjänare. Där sitter en och skriver om Bonaventura. Där arbetar i församlingen en man, som länge varit Sveriges främste Rosakännare och Rosaforskare. En annan är maniké. I närheten träffar man på en muhammedan. Jag menar deras studiefack, ingen trosbekännelse. Den blir nog för båda, om så skulle vara, skarpare uppfattad i sitt kristna väsen mot bakgrunden av ett vetenskapligt studium av religionshistorien. Här sitter en och ordnar på lediga stunder det rika stoff han i Palestina samlat av arabisk folkdiktning. Det tjänar till själens vederkvickelse under själavården och alla sysslor i församlingen. Och det ökar i normala fall dugligheten i ämbetet i stället för att inkräkta på detsamma. Men vetenskapen är icke det viktigaste. Den kan vara förenad med likgiltighet för medmänniskors väl.

Forskningen har för religionsläraren även en praktisk nytta i hans tjänst. Vår genealiske Kongomissionär Laman beskriver i ett brev, hurusom »missionären har många förutsättningar för att kunna tjäna vetenskapen. Han kan genom sitt mångåriga arbete på samma missionsfält tränga djupare in i språket. Han allena vinner folkets fulla förtroende och kan därför såsom ingen annan

Digitized by Google

förstå och känna folket i alla dess levnadsförhållanden».

»Jag måste säga», skriver Laman, »att jag börjat tränga in i de minsta detaljer av folkets hela såväl sociala som religiösa liv.»

»Visserligen visste jag, att detta arbete i främsta rummet skulle tjäna missionerna härute och att det i flera avseenden skulle bliva av största betydelse för folket och för framtida missionsverksamhet, men ändock hade jag väl ej kunnat eller vågat åtaga mig detta arbete eller så helt ägna mig häråt, om icke Svenska Missionsförbundets styrelse rätt uppfattat dess betydelse och lämnat medel och tid härför.»

»I trots av att jag förut visste icke så litet om detta folk, måste jag dock nu säga, att jag aldrig trodde, att det fanns en sådan rikedom och mångfald inom detta folks tankevärld. Man borde dock hava förstått, att folkets själsliv med dess uttryck i religiösa och sociala seder, i tankar och föreställningar skulle vara lika rikt, djupt och utbildat som språket. Nu har jag lyckats få tag i det och börjat ordna och utarbeta det såsom förut skett med språket.»

»Man skulle kunna tro, att dylika samlingar och arbeten icke äro av så stor betydelse för de svarta. Men frånsett själva den undervisning som härigenom gives i naturkunnighet, äro de ett ytterst lämpligt och tilltalande stoff i predikan. Huru ofta har jag t. ex. ej i predikan och eljest påpekat den underbara utvecklingen av en fjäril, det dolda fjärillivet i larven, den fula masken, som kryper i stoftet, som ibland av

Digitized by Google

folket kallas »kituka nioka» (som förvandlas till orm), huru den dock blir, då dess utveckling ej hindras, en vacker fjäril, som svingar sig glatt i rymden. Men kommer en slags spyfluga och lägger sina ägg i larven, dör den en evig död som fjärillarv. Det blir i stället blott spyflugor.»

Vad jag isynnerhet avser med mina ord, är att betona den stränga etiska tukt och självuppfostran, som ligger i vetenskapens metod. Forskningen lär oss lydnad. Ty saken är allt. Tycken och önskningar hava ingenting att säga. Det blir kanske nödvändigt att avstå från älsklingsmeningar och rubba sådant, som haft väsentlig vikt för övertygelsen. Forskningen nöjer sig icke med någonting mindre än det riktiga, hur besvärlig och långvarig vägen än må vara för att finna det. Sådant övar tålamodet. Ytterlig noggrannhet i stort och smått blir en dygd. Samvetet skärpes. Det blott ungefärliga, stora ord, slarviga eller generaliserande omdömen duga ej. Kritiken blir för forskaren självkritik och gör honom försynt, försiktig och rimlig i omdömet om andra. Vad all högre bildning i vår tid synnerhet behöver är respekt för sanningen, lika väl i form av det exakta, noggrant prövade och riktiga, som i form av själens djupa övertygelse.

Rationalism och Romantik äro två stora R, som skorra i öronen på den, som hört Sanningens djupa stämma.

Rationalisten är sig själv nog och gör tillvaron lika

Digitized by Google

liten som han själv är eller lika patent som han själv är. Rationalisten mäter himmelen med alnmått, och andens värld har för honom ingen hemlighet.

Romantiken däremot frestas av sin känsla för tillvarons mysterium att inhölja allting i ett stämningsfullt halvdunkel, låta rätt och orätt, sanning och falskhet, det riktiga och okunnigheten gå ihop. Den gör smaken och känslan till yttersta domare. Ljuset älskar den i form av bengalisk eld, men tål icke att utsättas för solens sken eller Röntgenstrålar. Ingenting kan vara mera missvisande än att sammanställa en romantisk eller mystisk stämning med den djupa inblick, med den intuition, varmed forskaren liksom skalden och konstnären någon gång kan benådas, då han arbetat som ärligast och strängast och känner sig stå vid slutet av sin förmåga.

Forskaren övar sig i självförsakelse. En dag öppnar sig för honom en överblick: en distinktion, en hypotes ger klara linjer. Det hela ordnar sig till system. Men vid närmare eftersyn inställa sig en rad besvärliga fakta. Skall den respekt för verkligheten, den aldrig vilande analys, som är forskningens regel, tvinga honom att övergiva den vunna klarheten och se sig om efter andra, riktigare synpunkter?

Eller skola de besvärliga fakta, såsom gemenligen blir fallet, införpassas i den lockande förklaringen, eller i en för tillfället modern åskådning? Så sker oupphörligen i min vetenskap. En mängd erkända arbeten äro ingenting annat än intvingandet av ett givet stoff i en för tillfället gängse skematisk bild.

Digitized by Google

Det gäller icke att läsa ut ur texterna hur det i verkligheten förhåller sig, utan det gäller att läsa in i texterna en uppfattning, som på sina håll är i svang. Förmodligen har en betydande forskare åstadkommit den till rättelse av föregående ensidighet. Den moderna hypotesen innehåller ett mått av sanning. Men epigonerna gå på i ullstrumporna. Hypoteser, omtyckta teorier få göra våld på fakta.

Häruti ligger en frestelse till osedlighet. Även vetenskapen har sina Streber. En framåtsträvande och föga nogräknad ande kan med duktighet och iver ganska lätt bli en smula berömd till en tid, utan att äga någon föreställning om vetenskapens egentliga väsen. Rättrogenhet i form av inställsamhet hos partiet, helst med åsnesparkar åt dem som föredraga självständighet och en djupare respekt för ämnet, överskyler många fel och brister. Så vanställes vetenskapen till en grövre eller finare karrikatyr.

Vetenskapen gör människan ödmjuk. Hon lär känna sin begränsning. Ju mer vi studera och undersöka, desto bättre se vi, huru litet vi veta. A B C D i all vetenskap är att inse sin okunnighet. Häri ligger en väsentlig del av universitetens uppgift. Kan vistelsen vid akademin åstadkomma så mycket, att den unge börjar ana sin egen okunnighet, så har den sannerligen lärt honom en viktig lärdom. Det är en välsignad sak med kunskapens spridning. Ingenting är mer tilltalande än kunskapstörsten hos vida kretsar av våra folk. Men när goda huvuden fyllas av vetenskapens så kallade senaste resultat utan att äga de

Digitized by Google

elementära förutsättningarna för att fatta något av vetenskapens egen metod och ande, så ligger faran nära för en förgrovning av hela bildningen. Athén var på Sokrates tid fullt av modern naturvetenskaplig upplysning. Man log åt traditionens förstockelse, och man pöste av kunskaper. En vacker dag lär nog också vår civilisation behöva en Sokrates eller flera för att obarmhärtigt sticka hål på kunskapsberusningens och den lättvindiga allmänbildningens högfärd. Forskarens dyrköpta insikt säger honom, att han litet eller ingenting vet. Men den som vet om sin okunnighet har i varje fall en viktig kunskap mer, än den som lever i den behagliga villfarelsen att veta mycket, kanske nästan allt.

Jag har nämnt de tre artiklarna i forskningens etik: ovärldslighet, självtukt och ödmjukhet. Jag skall nu söka antyda det religiösa draget hos vetenskapen såsom livsform i två moment.

I. Vare sig forskaren vandrar utåt oändlighetens vidder eller går sig själv in på livet, kommer han till en gräns. Och studera vi den mänskliga vetenskapens historia, så måste vi trots alla dess ovärderliga och oanade vinningar ändå se, huru litet i det hela taget denna gräns för människans egentliga kunskap har utvidgats under tidernas lopp.

Forskningen märker, om jag så får tala i fåvitsko, en gräns både utåt och inåt.

Ju längre forskaren avlägsnar sig från den fläck, som vetenskapen skarpt belyser, desto skummare blir

Digitized by Google

stråten. Han kommer ut i mörkret utanför och står ytterst inför det okända, vare sig han går på den väg som kan kallas vägen från det mindre till det större, allt större, eller han går på den väg, som kan kallas: till det mindre, allt mindre. Det är likgiltigt, om han möter oändligheten i det oändligt stora eller i det oändligt lilla. Det är likgiltigt, om de ändlösa talen, som inte kunna hos oss förmedla någon föreställning, stå i täljaren eller i nämnaren. De gamla indiska uträkningarna om världar och tider te sig för oss som en fantastisk lek med siffror. Vi lekmän ha något av samma känsla inför den moderna vetenskapens, astronomins och geologins, siffror. Men vart än tanken och forskningen ger sig av, hamnar den i det okända. Det är vad jag kallat den yttre gränsen.

Det finnes även en inre gräns, som egentligen är märkligare. Det kan låta paradoxt, men är sant, att ju mer vi alla veta om ett område av tillvaron, desto mindre vetenskaplig är kunskapen där dömd att vara. Till forskningens underliga villkor hör, att ju närmare sakerna ligga oss, desto längre avlägsnar sig vetenskapen om dem från sitt ideal.

Ty vetenskap betyder ju inte, att vi veta en mängd om någonting, utan att vår kunskap är ordnad, icke ordnad hur som helst, utan ordnad till en kedja av grund och följd, till ett nödvändigt sammanhang.

Därför bliva matematiken, den formella logiken och mekaniken i klarhet och nödvändighet ett ideal som andra forskningsgrenar icke kunna uppnå, om nu verkligen sammanhanget i dessa vetenskaper är nöd-

Digitized by Google

vändigt. Närmast detta ideal kommer kanske astronomin. Stjärnorna ligga så långt borta. Därför har där tidigare än på något annat område av naturen ett vetenskapligt system blivit uppställt. Men jag hörde härom dagen ett föredrag om astronomins nya upptäckter. Det visade i sin mån, att även här nya fakta försvåra för forskaren lagbundenhetens genomskinliga klarhet.

Dock, hur mycket mer sammansatt blir icke uppgiften, när vi komma till det som ligger oss närmare, till fysik och kemi. En högre grad av nödvändighet kan ernås, så länge vi hålla oss till den döda materien. Men gå till den kemi som behandlar det levande och till biologin. Ett avgörande steg närmare tillvarons stora obekanta taga vi, när vi träda innanför det organiska livets gränser. Att här tro sig kunna tillämpa en matematisk eller mekanisk metod skulle betyda, att man lämnar åsido det egentligen karaktäristiska och skummar av en smula på ytan av tingen.

Ännu längre avlägsna vi oss från vetenskapens ideal, den logiska nödvändigheten, när vi komma in i människans egendomliga tillvaro, till historien, samhällsläran, själsläran, till det, som numera plägar kallas andevetenskaperna. Svårast blir uppgiften, när människan skall lära att känna sig själv, sina motiv, sin egen tillvaro, människoanden, det andliga livets väsen. Ju närmare människan kommer sig själv och sin egen högre, andliga tillvaro, desto omöjligare blir det för henne att till äventyrs bibehålla åt sig och sin tanke en härskareställning i tillvaron. Hon står

Digitized by Google

inför en gräns, ett mysterium. Det är vad jag kallat den inre gränsen. Ju mer hon fördjupar sig i detta obekanta, som är hon själv, hennes öde och bestämmelse, desto djupare känner hon sin egen oförmåga. Här får hon om icke förr, besanna Geijers ord om den sanne forskaren, att han är icke över sitt ämne, utan under sitt ämne.

II. En slik känsla har en religiös stämning. Ty detta ogenomträngliga som omsluter det lilla området för vår kunskap, utgöres icke av fängelsemurar, som instänga anden och plåga den. Snarare känner sig forskaren, där dunklet vidtager, gå på stranden till ett hav. Det friska luftdraget kommer honom att andas djupare, och stillheten inger honom lugn. De gamle föreställde sig oceanen runt omkring jordens länder. Vår egen världsbild omslutes likaledes av det okända. Dyrka vi icke liksom de gamle denne Okeanos, detta obekanta, såsom gud, så beror det på en djupare erfarenhet av, vari tillvarons under består.

Forskaren märker, att han är en ringa tjänare åt ett i grunden ofattligt sammanhang. Här är nu det andra, mer positiva religiösa momentet i vetenskapens livsform.

Varför arbetar vetenskapen egentligen? Svaret är till en viss grad lätt. För att vinna herravälde över naturen. För att orientera sig själv i sin värld och sålunda få lättare att reda sig i densamma. Men det finns en forskning, som icke har något av dessa praktiska motiv. Man kan säga, att den föres av kunskapsdriften. Men varifrån kommer då denna

Digitized by Google

oemotståndliga trängtan att undersöka och leta, att offra hela livet på något så onyttigt som sanningstörsten? Här bör kanske en iakttagelse nämnas. Det kan hända, att en forskare i orubblig trohet emot sin metod löst problem och vunnit nya insikter utan det ringaste medvetande om, vad värde de kunna äga för släktets liv och framtid. Kanske långt efteråt, då en sådan osjälvisk, halvt förgäten forskargärning gått till ända, vinner dess resultat en oanad användning i den andliga eller materiella kulturens tjänst. Måhända kan detta faktum ytterligare bestyrka riktigheten av en förnimmelse, som inkommer i forskarens själ, då han, utan att veta vart det bär, som allra lydigast anstränger sig för att vinna klarhet. Jag menar förnimmelsen, som nyss antyddes, att stå som tjänare med begränsade order åt ett stort, ett förnuftigt sammanhang. Låt mig säga: åt ett övermänskligt sammanhang, där troheten ovillkorligen blir till gudsjänst.

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MINNESOTA
3 1951 D00 383 824 X

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

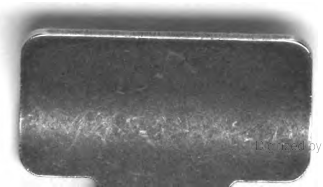
Digitized by Google

UNIVERSITY OF MINNESOTA
3 1951 P00 299 272 5